

Mato Artuković

*(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,
Slavonski Brod)*

PROSLAVA POSVETE ZASTAVE I 25. GODIŠNJICE HRVATSKOGA PJEVAČKOG DRUŠTVA „DAVOR“ 1896.

Prilog za kulturnu povijest Broda

UDK 78:061(497.5 Slavonski Brod)“1896“

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15. 2. 2018.

U radu se prikazuje proslava posvete zastave i 25. obljetnice rada Hrvatskoga pjevačkog društva „Davor“ u Brodu na Savi. Proslava je po svom značenju nadišla lokalni karakter. Ovaj kulturni događaj u Brodu, u kojemu su sudjelovala mnoga hrvatska pjevačka društva, pokazao je važnost doprinosa tih društava za jačanje nacionalne svijesti. Na toj proslavi prvi put je izvedena hrvatska himna jedinstveno, po preporuci Hrvatskoga pjevačkog saveza. Susret biskupa Strossmayera, posvetitelja zastave, kao stvarnoga vođe Neodvisne narodne stranke, koja je poznata kao stranka obzoraša, i baruna Jurja Rukavine, predsjednika kluba zastupnika stranke domovinaša, rezultirao je stvaranjem Koalirane opozicije za izbore 1897., koju su stvorile ove dvije stranke. Ta se koalicija fuzionirala 1903. u jednu stranku pod imenom Hrvatska stranka prava. Ova stranka bila je najvažniji stup Hrvatsko-srpske koalicije kad je ona stvorena u prosincu 1905.

Ključne riječi: Posveta zastave, HPD „Davor“ 1896., biskup Josip Juraj Strossmayer, barun Juraj Rukavina, kuma zastave Ivana Brlić Mažuranić, Koalirana opozicija, hrvatska himna, uloga hrvatskih pjevačkih društava u jačanju nacionalne svijesti

Uvod

Devetnaesto stoljeće često se zove „stoljeće naroda“. Jedno od najvažnijih postignuća u tom stoljeću (a često ga se zove i „dugo 19. stoljeće“) jest stvaranje modernih nacija. Nacionalni identitet stvarao se u procesima dugog trajanja. Nacija ne postoji kao zamišljena, ili čak izmišljena kategorija, ili duhovna osoba, nego ona postoji u realnom svijetu, kao rezultat procesa koji

je stvorio realitet utemeljen na najvažnijim društvenim, privrednim, kulturnim, obrazovnim, državopolitičkim, komunikacijskim institucijama. Proces nacionalne integracije hrvatske nacije morao je, između ostaloga, osigurati teritorijalnu cjelovitost zbog rascjepkanosti hrvatskog teritorija. Dalmacija, Istra, Međimurje, dijelovi Bosne i Hercegovine u kojima su živjeli Hrvati, ulazili su u sastav različitih država. I ono što se zvalo „Trojednica“, Kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, u biti je bilo svedeno samo na Hrvatsku i Slavoniju.¹ Svi temelji za integraciju nacije polagani su u etapama: od kraja 18. stoljeća do 1860., od 1860. do 1918., i od 1918. do 1991., kada je Hrvatska stvorena kao nacija-država. Razdoblje 1860.-1918. najvažnija je etapa u izgradnji modernoga društva i moderne hrvatske nacije. „U tom razdoblju položeni su svi ključni temelji moderne hrvatske nacije i nacije-države i njezina identiteta na svim područjima svijeta realnoga života. Od tada tu nacionalnu zajednicu (njezin realni svijet života) nije mogao nitko zaustaviti u razvoju, niti dovesti u pitanje njezin identitet.“² Dakle, moderna nacija nije tek zamišljeni svijet u „glavama i srcima ljudi“, prvobitno samo entuzijasta, koji su često i do mučeništva bili odani toj ideji, nego rezultat dubokih procesa ukupnih društvenih, gopodarskih, političkih, državnih, kulturnih, obrazovnih struktura jednoga naroda, u ovom slučaju hrvatskoga naroda. Proces nacionalne integracije dovršen je kada zahvaća najšire slojeve naroda, seljaštvo.

Nacionalna kultura, u kojoj se stvaraju i razvijaju nacionalna književnost, znanost i umjetnost, igra osobito važnu ulogu u tokovima ovoga procesa. Glazba je tu osobito važna. U njoj je napose važna uloga provincijskih pjevačkih društava. Pjevači u tim društvima nemaju neku glazbenu naobrazbu, i glazbeni dometi tih društava nisu veliki. Ali, budući da su u provinciji oni često jedini nositelji glazbenog života, imaju važnu, barem primarno edukativnu ulogu. No, ono što je najvažnije, ta društva razvijaju i jačaju rodoljubnu i domoljubnu svijest. U sredini kao što je Hrvatska, u kojoj je u drugoj polovini 19. stoljeća broj nepismenih izuzetno velik,³ ta njihova uloga nadasve je važna. Hrvatski građanski društveni život počeo se buditi osobito nakon pada apsolutizma 1860. Razna društva, i napose pjevačka društva, počela su se osnivati diljem Hrvatske: 1862. obnovljeno je „Skladoglasje“, koje je djelovalo

¹ Za ovo područje u radu upotrebljavamo termin *Hrvatska* jer su i u to doba taj pojam koristile važne političke stranke, koje su njime željele nadići regionalizme i bitno utjecale na integraciju hrvatske nacije. Time je jasno izražena razina nacionalne svijesti i integracije hrvatske nacije.

² Petar Korunić, *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije. Nacija i nacionalni identitet*, SlavonSKI Brod, 2006., str. 259.

³ Godine 1880. bilo je 73,51 % nepismenih muškaraca i 83,39 % nepismenih žena, 1890. bilo je 67,10 % nepismenih muškaraca i 78,5 % nepismenih žena, a 1900. bilo je 55,54 % nepismenih muškaraca i 67,97 % nepismenih žena: v. *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, I, 1905.*, Zagreb, 1913., str. 58, 59, 62.

u sjemeništu u Zagrebu. Svoje ime promijenili su 1868. u „Vienac“. U Karlovcu je „privatno društvo vještih pjevača“ djelovalo od 1854., a 1861. postalo je javno pod imenom „Zora“. U Zagrebu HPD „Kolo“ imalo je javni nastup 26. listopada 1862. Zatim su osnovani „Zvono“ u Križevcima (1863.), „Pjevačko društvo ‘Sklad’ u Đakovu“ (1864.), „Hrvatsko tipografsko pjevačko društvo ‘Sloga’“ u Zagrebu (1870.), „Pjevačko dužtvo ‘Davor’“ u Brodu (1871.). Slijede pjevačka društva: „Relković“ u Vinkovcima (1872.), „Jeka“ u Samoboru (1874.), „Lipa“ u Osijeku (1876.). „Glavna je djelatnost tih društava u prvi čas bila – iako to nije bilo istaknuto u pravilima – patriotska i socijalna; tu svoju svrhu polučiče potpuno, uspjelo je ubrzo osvojiti najšire slojeve pučanstva, koje je rado i voljno posjećivalo koncerte i zabave, plesove i pučke svečanosti, što su ih društva godimice priređivala.“⁴

Na poticaj Hrvatskoga pjevačkog društva „Kolo“ i nastojanjem poduzetnoga tajnika toga društva, dr. Gjura Kontakta, osnovala su pjevačka društva koja su nastupala u Zagrebu prigodom svečanog otvaranja Sveučilišta 19. i 20. listopada 1874. „Hrvatski pjevački savez“.⁵ To je bio zametak osnivanja „Saveza hrvatskih pjevačkih društava“, koji je osnovan 17. svibnja 1875. prigodom posvete zastave Hrvatskoga pjevačkog društva „Danica“ iz Siska.⁶ Predstavnici dvanaest pjevačkih društava iz Hrvatske, među kojima je bio i „Davor“ iz Broda na Savi, prihvatili su tada i pravila Saveza, koja su potvrđena već 11. kolovoza 1875.⁷ Zadatak je Saveza bio podupirati razvitak svakoga društva i osnivati nova pjevačka društva, koja će pjesmom, glazbom, deklamacijama i narodnim zabavama „pobuđivati estetičko čuvstvo i narodnu svijest u našoj domovini“. Odbor Saveza morao se brinuti da nabavi izvorne hrvatske kompozicije, da ih izda putem litografije i da ih širi među pjevačkim društvima. Uz to, Savez je namjeravao nakon određenoga broja godina pripremati velike pjevačke slave, uvijek u drugom mjestu, i tako pobuđivati smisao za glazbene vrijednosti i utjecati na jačanje narodne svijesti. Kako je najčešće sav rad padao na nekoliko entuzijasta, a društva nisu davala redovito novčane

⁴ Božidar Širola, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Zagreb, 1922., str. 222.

⁵ Na tom prvom sastanku bila su ova društva: „Danica“ iz Siska, „Kolo“ iz Zagreba, „Lira“ iz Velike Gorice, „Slavulj“ iz Petrinje, „Sokol“ iz Gline, „Tamburica“ iz Đurđevca, „Zora“ iz Karlovca, „Zvono“ iz Križevaca: DAZG, Hrvatski pjevački savez (1875-1947). Povijesna bilješka o stvaranju fonda, str. 233.

⁶ Na osnivačkom sastanku Saveza hrvatskih pjevačkih društava bila su ova društva: „Danica“ iz Siska, „Kolo“ iz Zagreba, „Lira“ iz Velike Gorice, „Slavulj“ iz Petrinje, „Sokol“ iz Gline, „Sokol“ iz Kostajnice, „Jeka“ iz Samobora, „Davor“ iz Broda na Savi, „Zora“ iz Karlovca, „Zvono“ iz Križevaca, „Dvojnice“ iz Bjelovara: HDA, fond 639, Hrvatski pjevački savez, kutija 1; Sumarni inventar. Arhivski fond 639, Hrvatski pjevački savez (1875-1948.), izradila Branislava Vojnović, str. 3-4; DAZG, Hrvatski pjevački savez (1875-1947). Povijesna bilješka o stvaranju fonda, str. 233.

⁷ Ova su pravila izmijenjena i potvrđena 28. 6. 1896.

prinose, Savez je, osim pojedinih kratkih razdoblja, „životario“. Nakon dugo godina jedini ozbiljniji uspjeh bila je proslava 25. godišnjice i posvete zastave Hrvatskoga pjevačkog društva „Davor“ u Brodu na Savi 15. kolovoza 1896.⁸

Kao i kod svih ostalih hrvatskih pjevačkih društava toga vremena, na repertoaru „Davora“ su obrade narodnih popijevaka i kompozicije skladane u narodnom duhu. Izvođen je znatan broj budnica, koračnica, davorija. Davorije su kraće vokalne, mahom zborne kompozicije. Rodoljubivog su karaktera, politički aktivne i borbene. Mnoge od njih, kao budnice, zbog tih svojih svojstava i zbog ritmičnosti, narod je prihvatio kao svoje. „Tu treba tražiti i izbor imena broskog pjevačkog društva ‘Davor’“.⁹ „Davor“ zahvaljuje svoj osnutak dvojici mladih entuzijasta, Hugi Badaliću i Gjuri Baumeisteru, koji su 1869. dali inicijativu za osnivanje pjevačkog društva. Pjevače je okupljao i podučavao u pjevanju franjevac Tvrdko Pletikapić, koji je bio prvi zborovođa „Davora“.¹⁰ Prvi spomen o djelovanju „Davora“ zabilježen je u Kronici franjevačkog samostana. Društvo je sudjelovalo i u crkvenom životu Broda, a njegov repertoar obuhvaća veliki broj duhovnih pjesama. U notnoj izvornoj građi „Davora“ sačuvano je nešto više od 160 naslova-kompozicija, koje je on izvodio. U razdoblju od 1871. do 1948. izvode se djela 70-ak autora, među kojima su i: Ivan Zajc, Franjo Serafin Vilhar, Đuro Eisenhuth, Nikola Faller, Vatroslav Lisinski, Božidar Širola, Boris Krnic, Franjo Dugan, Ivan Brkanović, Rudolf Matz, Jakov Gotovac, Zlatko Špoljar, Fran Lhotka. Od stranih kompozitora, Slovenci i Srbi (Emil Adamič, Benjamin Ipavec, Stevan Mokranjac). Tu su i velika imena: Saint-Saëns, Wagner, Donizetti, Rosatti, Refice, Stehle.

„Davorov“ su repertoar skladbe s domoljubnom tematikom, ljubavnom poezijom i moralno-filozofskom porukom. Tekstove pjesama koje se izvodi najčešće su napisali veliki hrvatski pjesnici: Šenoa, Preradović, Harambašić, Trnski, Nazor. „Davor“ je imao tri kombinacije zbora: muški, ženski i mješoviti zbor. U ovo vrijeme pretežu skladbe za muški zbor, za koji je pisano i najviše djela. Kompozicije za izvođenje kreću se od „lako“, preko „srednje“, do „teško i zahtjevno“. Poneke su kompozicije vrlo teške za izvođenje (npr. kantata „More“ Ivana Zajca).

Nema dostatnih izvora na temelju kojih bi se moglo ocijeniti kvalitetu izvođenja pjevačkog društva „Davor“. Ipak, i za ovo razdoblje neke činjenice

⁸ B. Širola, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, str. 224-226.

⁹ Josip Jerković, „Hrvatsko pjevačko društvo Davor. Analiza notnog arhiva i pjevanja“, *Vijesti. Godišnjak Muzeja Brodskog Posavlja* (dalje: *Vijesti*), 8, Slavonski Brod, 1994., str. 73.

¹⁰ *Savez Hrvatskih pjevačkih društava. Godišnje izvješće za Glavnu skupštinu Saveza obdržavanu dne 21. svibnja 1893. u Karlovcu, Zagreb, 1893.*, str. 14. Otac Firmo Pletikapić bio je orguljaš u Franjevačkom samostanu 1867.-1875.: Gordana Slanček, Ivan Medved, *Franjevački samostan i HPD „Davor“ u glazbenom životu Broda na Savi/Slavonskog Broda. Katalog izložbe*, Slavonski Brod, 2011., str. 8-10.

ukazuju da se može govoriti o ambicioznom pjevačkom društvu. Nagrade sa službenih nastupa i činjenica da je „Davor“ redovito raspisivao nagrade za nove kompozicije te da je poklanjao veliku pozornost zborovođama, od kojih se puno i zahtijevalo, svjedoče o tome. Pa i sama činjenica da je „Davor“ skupljao, čuvao i sačuvao, unatoč nestalnim vremenima, svoj notni arhiv, nije zanemariv pokazatelj vrijednosti društva.¹¹

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće Brod se počeo prometati u moderan grad, nakon stoljeća u kojima je bio žrtva svojega vojnostrateškog položaja i značenja. U ovo vrijeme Brod stvara institucije kojima preuzima funkcije središta gospodarskog, upravnog, kulturnog, političkog, zdravstvenog i prosvjetnog života širokog prostora koji mu gravitira. Bogati društveni i zabavni život plod je organizacijskih napora mnogobrojnih društava, koja se u to vrijeme u Brodu stvaraju. To razdoblje u povijesti Broda u literaturi je ocijenjeno kao „zlatno doba”.¹² Najpouzdaniji pokazatelj promjena u jednom društvu jesu strukturalne promjene društva. Struktura stanovništva Hrvatske po zanimanju krajem 19. i u prvom desetljeću 20. stoljeća pokazuje znatan pad poljoprivredne proizvodnje, a dinamičan porast obrta i industrije. Upravo je Brod primjer na kojem se „možda najbolje može uočiti proces deagrarizacije i industrijalizacije hrvatskih zemalja što se u njima odvijao potkraj 19. stoljeća”.¹³ Mislimo da je ovom ocjenom najbolje predstavljena dubina procesa koji su se dogodili u Brodu u vremenu o kojem je riječ. Prvi podatak o broju stanovnika Broda potječe iz 1780. Tada je u Brodu bilo 1574 Brođana. Trebalo je gotovo cijelo stoljeće da se taj broj udvostruči: 1870. Brod ima 3380, a već 1880., dvije godine nakon ulaska vojske Austro-Ugarske Monarhije u Bosnu i Hercegovinu, ima 4468 stanovnika. Godine 1900. broj je narastao na 6539. Prema broju stanovnika iz 1890. (4938), Brod je u posljednjem desetljeću 19. stoljeća bio grad s najvećim porastom, odmah iza Zagreba. Ovaj je imao porast od 48,91 %, a Brod 32,42 %.¹⁴ Posljednjih desetljeća 19. stoljeća trgovci i obrtnici grade nove kuće katnice, grade se prva industrijska poduzeća, Brod je

¹¹ O analizi notnog arhiva, te što je i kako je pjevao „Davor“, v. n. članak Josipa Jerkovića u: *Vijesti*, str. 72-77. U zaslugu autoru istoga članka idu i obnova „Davora“ i njegovi nastupi u najtežim trenucima agresije na Hrvatsku. Točno 120 godina od osnutka, zahvaljujući upravo maestru Josipu Jerkoviću, obnovljen je „Davor“, koji je u dugoj povijesti činio jedan od temeljnih identitetskih stupova Broda. O obnovi v. rad J. Jerković, „Hrvatsko pjevačko društvo *Davor* ponovno sa svojim narodom“, *Vijesti*, str. 158-160.

¹² Zvonimir Toldi, *Brod na Savi*, Slavonski Brod, 1991., str. 6.

¹³ Božena Vranješ-Šoljan, *Stanovništvo gradova Banske Hrvatske na prijelazu stoljeća*, Zagreb, 1991., str. 171.

¹⁴ Božena Vranješ-Šoljan, *Stanovništvo Banske Hrvatske. Demografska slika Banske Hrvatske u kontekstu društveno-povijesnih promjena od 1850. do 1910.*, Zagreb, 2009., str. 201. Od godine 1880. do 1910. (Brod je tada imao 9142 stanovnika) u Brodu se povećao broj stanovnika za 206,23 %. Samo je Zagreb imao veći prirast stanovništva od Broda (253,52 %): isto, str. 233.

dobio željezničke veze koje najizravnije utječu na njegov brzi razvitak. Ekonomska struktura Broda krajem 19. i početkom 20. stoljeća slična je Zagrebu s obzirom na udio sekundarnih i tercijarnih djelatnosti. Obrt i industrija činili su trećinu, a trgovina, vjeresijstvo i promet gotovo petinu u ukupnoj strukturi stanovništva.¹⁵

Brod je u ovo vrijeme bio jedini centar pravaštva u Slavoniji. On je i žarište pravaške misli, čije se djelovanje osjećalo s obje strane Save, i u slavonskoj i u bosanskoj Posavini. U Brodu je bio formiran Klub Stranke prava, a 15. prosinca 1895. osnovan je kotarski klub, čiji je predsjednik bio Zefir Marac. Tijekom 1896. formirani su klubovi i u većini općina kotara. U vodstvu su se isticali odvjetnici, trgovci, poduzetnici. Svećenici, napose mladi kapelani, sitni trgovci i gostioničari, bogatiji seljaci i obrtnici bili su neumorni agitatori u svakom brodskom selu. To su uglavnom bili Hrvati, te pohrvaćeni Židovi, Talijani, Mađari i Nijemci.

Odane pristalice Stranke prava u Brodu bili su mnogi Židovi. Dopisi iz Broda u pravaškom glasilu Hrvatska u Zagrebu pokazuju da su Židovi prihvatili Hrvatsku kao svoju domovinu, i da se napose suprotstavljaju brodskim Srbima i uopće Srbima u Hrvatskoj, koje optužuju da šire velikosrpsku ideju. U jednom dopisu predsjednik židovske općine Jacob Kohn upozorava Srbe da se okane „ideje Velikog Srbstva“, „jer i mi i oni, pošto neprasjedioci ove zemlje dugujemo harnost i ljubav i zemlji i narodu hrvatskomu, koji nas je doista bratski primio u okrilje i dao nam sve ono, što i sam imade“.¹⁶ Nakon raskola u Stranci prava u listopadu 1895., brodski ogranak stranke stao je uz maticu stranke, koja je po listu Hrvatska domovina poznata kao „domovinaši“.¹⁷ No, tu je više odlučivalo osobno prijateljstvo čelnih ljudi brodskih pravaša (dr. Vatroslav Brlić, pravnik Zefir Marac) s Franom Folnegovićem. U Brodu je uskoro prevladala Frankova Čista stranka prava, koja je pokrenula svoje glasilo Posavska Hrvatska. Brodski Židovi su se priklonili njoj. Druga pravaška struja, domovinaši, pokrenula je list Materinska riječ.¹⁸ Frano Supilo, koji je bio dobro upućen u politički život cijele Hrvatske, pisao je o brodskim političkim prilikama: „Brodski kotar, po svojim tradicijama skroz na skroz pravaški (...) te je svoje pravaštvo listom prenio u frankovački tabor i u čitavoj Hrvat-

¹⁵ Vranješ-Šoljan, *Stanovništvo gradova*, str. 105-107.

¹⁶ Mirjana Gross, *Izvorno pravaštvo*, Zagreb, 2000., str. 712; *Hrvatska*, 1. 12. 1890., Priposlano.

¹⁷ Domovinaši, matični dio Stranke prava. O raskolu u Stranci prava u listopadu 1895. v. Stjepan Matković, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, Zagreb, 2001., str. 17-69; Gross, *Izvorno pravaštvo*, 805-828.

¹⁸ O obnovljenoj *Posavskoj Hrvatskoj* i *Materinskoj riječi* vidi osnovne informacije: Stjepan Blažanović, *Novine Brodskog Posavlja*, Slavonski Brod, 1984.

skoj bio je poznat kao frankovačka kula. U kotaru su čitava sela i općine, u kojima je sve sami frankovac.“¹⁹

Priprema za proslavu obljetnice i posvete zastave

Proslavu 25. godišnjice i posvetu zastave Odbor je shvatio vrlo ozbiljno. Za svečanost se „Davor“ počeo rano pripremati. Već na sjednici 14. ožujka 1894. dr. Dobroslav Brlić predložio je da se izabere poseban odbor čija bi glavna zadaća bila pripremati organizaciju proslave.²⁰ Kasnije je taj odbor nazvan „Svečanostni odbor“. Na sjednici Glavne skupštine 27. siječnja 1895. za predsjednika je jednoglasno izabran ponovno dr. Vatroslav Brlić, koji je okupio entuzijastičnu ekipu pred kojom je stajao ozbiljan posao.²¹ Na sjednici 3. travnja 1895. predsjednik je predložio da se odredi točan termin posvete zastave. Zaključeno je da se posveta obavi na Petrovo, 29. lipnja 1895., ako pravila budu do tada potvrđena.²² Kako se očekivalo da će predstojeći poslovi biti vrlo zahtjevni, odlučeno je da se odbor proširi, te je zaključeno „da odbor ‘Davora’ uz zgodovor pozove sve one potrebite muževe koji su dostojni da djeluju u istom“.

Jedan od problema na koji se moralo misliti bila je potvrda novih pravila, koja je sastavio tajnik Marac, a prihvaćena su, kao što je već rečeno, na redovitoj Glavnoj skupštini „Davora“ 15. lipnja 1893. U zapisniku se konstatira da su pravila prihvaćena „pošto su suglasna pravilima drugih društava po visokoj zemaljskoj vladi potvrđenih i pošto odgovaraju posvema potrebam našim, odnosno mjestnim“.²³ Na odluke ove skupštine pozvao se dr. Vatroslav Brlić kada je zamolio Vladu, u pismu čiji je koncept sačuvan u Arhivu obitelji Brlić, da potvrdi pravila. Koncept dopisa nije datiran. U njemu dr. Brlić obrazlaže da nova pravila nisu ni u čemu bitno različita od onih iz 1871.²⁴ Jesu li pravila poslana na potvrdu još 1893. ili 1894., ne nalazimo potvrdu u izvorima. Stvar oko potvrde pravila jako se zakomplicirala. Uprava „Davora“ dala je 26.

¹⁹ Frano Supilo, *Politika u Hrvatskoj*, Zagreb, 1953., str. 256.

²⁰ Državni arhiv u Slavonskom Brodu, fond Zapisnici sjednica Hrvatskoga pjevačkog društva „Davor“ u Brodu/Savi od 15. VI. 1893. do 27. 4. 1925. (dalje: Zapisnici). Članovi odbora bili su: dr. Dobroslav Brlić, kapelan Martin pl. Kirchmayer, Rafael Merkadić, Ivan Kaparović i Dragutin Hruza.

²¹ Ostali članovi uže uprave bili su tajnik Zefir Marac i blagajnik Šandor Lorschy, a odbornici dr. Dobroslav Brlić, Petar Bogdešić, Ivan Kaparović, Ivan Baumeister i Stjepan Benčević. Za barjaktare su izabrani Josip Muravić, Rafael Merkadić i Vales Deanović: Zapisnici Glavne skupštine 27. 1. 1895.

²² Nova pravila sastavio je tajnik Marac, a prihvaćena su na redovitoj Glavnoj skupštini „Davora“ 15. 6. 1893. pod predsjedanjem dr. Vatroslava Brlića.

²³ Zapisnici sjednice održane 15. 6. 1893.

²⁴ Arhiv obitelji Brlić (dalje AOB), k. 118, sv. 10.

siječnja 1895. Gradskom poglavarstvu da pošalje pravila Vladi na potvrdu. Pravila su poslana iz Broda 5. ožujka 1895. i prispjela su u Odjel za unutarnje poslove Zemaljske vlade 6. ožujka 1895. U popratnoj molbi Predsjedništvo „Davora“ moli Vladu da potvrdi pravila „pošto su ista promijenjena po uzoru jur postojećih društava“.²⁵ Još nekoliko puta se postavljalo pitanje priznanja pravila (sjednica 25. svibnja, 16. listopada). Predsjednik je zamolio svojega velikog prijatelja i financijera *Posavske Hrvatske* Frana Folnegovića da „moli pouzdanu osobu neka u toj stvari intervenira“. Sam je dr. Brlić tih dana trebao ići u Zagreb, pa je istaknuo da će se „svojski za stvar zauzeti i moguće kraju privesti“. Kako nije pomogla ni vjerojatna intervencija Frana Folnegovića, a očito ni akcija Vatroslava Brlića, predsjednik je predložio da se „Davor“ obrati izravno banu. Nije sačuvan dopis banu, ali je sigurno to da pravila nisu imala sreće. Izgubila su se negdje u ladicama činovnika u Banskim dvorima. Odjel za unutarnje poslove poslao je 27. rujna 1895. dopis upravi „Davora“ da pošalje ponovno tri primjerka pravila, jer su se ona poslana u ožujku izgubila. Predsjedništvo „Davora“ je 12. prosinca 1895. uputilo molbu Gradskom poglavarstvu da ponovno pošalje pravila Vladi na potvrdu, ističući potrebu da se to učini iste godine.²⁶ Pravila su odobrena 20. ožujka 1896., sa zahtjevom za dva ispravka, od kojih je onaj u čl. 14 tražio da se u dvjema alinejama članka riječi „grb hrvatske kraljevine“ zamijene riječima „znak glasbe“. Taj članak prvobitno je glasio: „Na pečatu je grb hrvatske kraljevine s nadpisom: ‘Hrvatsko pjevačko društvo Davor u Brodu na Savi’. Društvo ima svoju zastavu na kojoj je na jednoj strani grb hrvatske kraljevine a na drugoj lira s geslom: Budmo pjesmom rodu sviest.“ Nismo u zapisnicima našli kada su odobrena pravila stigla u Brod. Javnost je o tome bila obaviještena iz *Posavske Hrvatske* 30. svibnja 1896. „Tandem aliquando! Ipak jednom pravila ‘Davora’ potvrđjena, pak bi imala uprava ‘Davora’, da izkupi dano obećanje. Obećano je naime, u koliko znadem, da će se čim pravila prispiju, podići i kuku i motiku, te posvetiti već davno u škrinji u samostanu franjevacah ležeću zastavu.“ Nepoznati autor članka (vjerojatno Milan Kerdić) predlagao je da „Davor“ raspiše natječaj „za 3 relativno najbolja četverospjeva“. Nagrađene kompozicije bi pjevao „Davor“ kod posvete zastave. Autor članka ističe da bi među ovim nagrađenim pjesmama mogla biti i „Davorova“ koračnica, za čiji bi se tekst moralo ranije pobrinuti.²⁷ Kao što vidimo, iako se s pripremama počelo rano, bitne stvari (koračnica, definitivni dogovor s biskupom Strossmayerom oko termina koji njemu odgovara za posvetu) učinjene su praktički u posljednji tren. Nema smisla ovdje pretpostavljati da su vlasti, i Khuen osobno, htjeli otežati ili čak onemogućiti događaj. Ipak, činjenica jest da je potvrda pravila

²⁵ Isto.

²⁶ Isto, k. 118, sv. 5.

²⁷ *Posavska Hrvatska*, 30. 5. 1896., 22, Viestnik. Na adresu Davora.

dugo trajala, da su ona na kraju bila izgubljena u uvijek nepredvidivim ladicama birokrata, pa se moralo slati nove primjerke na potvrdu. No, u jednom se prepoznaje Khuenova ruka: zahtjev za mijenjanjem riječi „grb hrvatske kraljevine“. Za njega nije postojala nikakva „Hrvatska“, niti „hrvatska kraljevina“, a onda niti njezin grb. No, nije bio problem u grbu koji je bio na zastavi. Takav se grb nalazio na svim službenim spisima, konačno i u Ugarskom saboru. Problem je bio samo i isključivo u nazivu grba: „grb hrvatske kraljevine“.²⁸ Poznato je da je Khuen-Héderváry zastupao politički stav po kojem nije priznavao postojanje jedinstvenog pojma „Hrvatska“ za ono što se tada ubrajalo u „Trojednicu“, odnosno Trojednu kraljevinu. On je svodio pojam „Hrvatska“ na čisto geografsku ekspresiju, a odbacivao mu je svako nacionalno ili državno značenje. Za njega je pojam „Hrvatska“ bio jednak pojmu „Slavonija“, zapravo je razdvajao pojam Hrvatska od pojma Slavonija stavljanjem pojma „Slavonac“ ravnopravno pojmu „Hrvat“, smatrajući ih stanovnicima dviju pokrajina. Frano Supilo, kojemu se ne može predbaciti da je bio hrvatski pretjeranac, svjedoči o tome: „U Slavoniji je Khuen bio pokrenuo, na ustuk hrvatstvu, kult ‘slavonstva’. Može se bez pretjerivanja reći, da je on hrvatstvo kao takovo, uz slavonstvo htio degradirati skroz na geografsku ekspresiju uže Hrvatske, bez Slavonije.“²⁹ U tome je on dijelio mišljenje sa zagovornicima velikosrpske politike u Hrvatskoj, ponajprije iz redova Srpske samostalne stranke. No, takve ideje zastupali su i članovi Khuenove Narodne stranke, kako Srbi, tako i mnogi Hrvati u njoj.

U kolovozu 1895. zborovođa „Davora“, Dragutin Hruza,³⁰ podnio je ostavku na vođenje zbora. Svoju ostavku opravdao je time da su pjevači ne-

²⁸ U pismu od 29. 9. 1936. župniku Dominku Šarčeviću, koji je zajedno s nekim viđenim Brođanima zatražio da u „Davorovu“ zastavu 1936. ponovno stave hrvatski grb izrezan iz zastave prije 40 godina, Ivana Brlić Mažurarnić odgovara: „Medjutim Vas, prečastni gospodine, sigurno nije nitko upozorio da taj hrvatski grb ima na sebi magjarsku krunu Sv. Stjepana. Izključeno je dakle da se umetne u novu zastavu ‘Davora’“: AOB, k. 81, sv. 12.

²⁹ Supilo, *Politika u Hrvatskoj*, str. 207; usp. i Gross, *Izvorno pravaštvo*, str. 497. U jednom govoru u Saboru Khuen je osudio pravaše što ne priznaju srpski narod, kao i to „što im nije pravo, ako kadkada čitaju ili slušaju da se u jednom dielu zemlje miču ljudi, koji takodjer hoće da živu. Da otvoreno kažem, nazire se griehom, ako tko spomene ‘Slavoniju’ (na desnici odobravanje), ako tko hoće, da bude ‘Slavonac’, to je već izdajica! (na desnici: Tako je! Odobravanje)“ Khuen je očigledno smatrao pojmove „Slavonac“ i „Hrvat“ samo pokrajinskim imenima i predbacivao je pravašima da žele „asimilirati druge narode, ne davajući im prava koja na prastarom temelju uživaju“, misleći ovdje na „Slavonce“ i „Slavoniju“, ne dopuštajući da se govori „samo o kraljevini Hrvatskoj; nu ja znam stojeći na temelju zakona za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, a k tomu jošte i Dalmaciju“: *Stenografički zapisnici sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 1892.-1897.*, svezak I, godina 1892., Zagreb, 1893., str. 67. O različitim koncepcijama slavonstva iz ranijeg razdoblja v. Iskra Iveljić, „O nekim vidovima slavonstva u časopisu ‘Slavonac’“, *Historijski zbornik*, godina XL (1), Zagreb, 1987., str. 139-156.

³⁰ Hruza je vježbao zbor „Davora“ od početka 1887. do 5. 8. 1895. (i novi ženski tamburaški zbor od 1894.) za mjesečnu plaću od 30 for.

savjesni i da ne dolaze na probe, pa on ne može preuzeti odgovornost za rezultate. No, Hruza je uvijek bavio i Srpsko pjevačko društvo, pa je na sjednici „Davorovog“ odbora 25. 4. 1894. tajnik Marac zatražio da to ne čini. Prijedlog je podržao dr. Dobroslav Brlić, koji je predložio „da se zborovodji učenje pjevanja nami protivničkog društva zabrani, odnosno da mu se stavi na srce da ne uči našeg društva neprijatelje“. Razloge za ovakav stav može se razumjeti u svjetlu hrvatsko-srpskih polemika, napose u tisku, koje su bile tada veoma oštre. Bitni uzrok tih sukoba bio je različiti pogled na državnu budućnost hrvatskoga i srpskog naroda. Pripadnici najjače srpske stranke u Hrvatskoj, Srpske samostalne stranke, svojatali su i narod, i kulturu, i veliki dio hrvatskog teritorija za Srbe i Srbiju, koja je, prema njihovom uvjerenju, morala biti „Pijemont vascelog srpstva.“³¹ Protiv prijedloga tajnika Marca i dr. Dobroslava Brlića bio je kapelan Kirchmayer, pa je zaključeno da se Hruzi predloži da vježba srpski pjevački crkveni zbor samo u crkvenom pjevanju, a ne i u pjevanju svjetovnih pjesama.³² Možda i u ovom treba tražiti razloge ostavke Dragitina Hruze.

Na sjednici 17. svibnja 1896. izabran je za novoga zborovođu Otokar Krčmarš, do tada zborovođa HPD „Nada“ iz Mitrovice.³³ Do njegovog izbora „Davor“ je vodio Vinkof Heller, kapelnik vojničke glazbe. Vatroslav Brlić predložio je da se pozove građanstvo da se što više upisuje u „Davor“, ili kao izvršujući ili kao podupirajući članovi. S te važne sjednice poslana je obavijest Hrvatskom pjevačkom savezu da će „Davor“ slaviti posvetu zastave i 25. obljetnicu svojega postojanja. Zaključeno je da se na tu proslavu pozove Savez i sva hrvatska i slovenska pjevačka društva. Tada se još nije mogao utvrditi ni točan datum proslave, jer se nije znao termin koji bi odgovarao biskupu Strossmayeru. Predsjednik je uz to predložio da se napravi „svečani hram“ za 1500 ljudi, na mjestu „gdje je danas trg peradi“. Kad je predsjednik postavio pitanje kume barjaka, odbor je jednoglasno zaključio da se zamoli Ivanu Brliću da primi kumstvo. Na toj sjednici Stjepan Benčević je predložio da se zamoli Hugo Badalić da napiše pjesmu u slavu posvete zastave, i da se sam dogovori sa skladateljem koji bi napisao glazbu na te njegove riječi.³⁴

Sjednica 3. lipnja 1896. važan je korak u pripremi proslave. Prihvaćen je prijedlog predsjednika da se zamoli popularnoga hrvatskog pjesnika Augu-

³¹ V. o tome: Mato Artuković, *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova (Srbobran 1884.-1902.)*, Zagreb, 1991., str. 129-158, 185-193.

³² Zapisnici sjednice od 27. 5. 1894.

³³ Ivanka Bunčić, „Hrvatsko pjevačko društvo Davor“, *Vijesti*, 8, Slavonski Brod, 1994., str. 50. Krčmarš je prvi put ravnao zborovima „Davora“ 26. travnja 1896. na koncertu s plesom u Kasini, kada je „Davor“ svojim članovima priredio zabavu: *Posavska Hrvatska*, 25. 4. 1896., 17, Hrvatsko pjevačko društvo „Davor“.

³⁴ Zapisnici sjednice održane 17. 5. 1896.

sta Harambašića da sastavi tekst koračnice „Davora“, a da prigodnu pjesmu kod proslave napiše Hugo Badalić. Željelo se svakako uključiti u proslavu i brodsku vojnu glazbu, pa je dr. Brlić zadužen posjetiti zapovjednika tvrđave, pukovnika Csecha,³⁵ i zamoliti za njihov doprinos svečanosti. Predsjednik je obavijestio da je biskup Strossmayer „pripravan preuzeti posvetu zastave“. Uz tu, 7. točku dnevnoga reda zapisano je: „Prima se do vrlo ugodna znanja i ima otići deputacija da ga umoli“. U izaslanstvu su bili dr. V. Brlić, Šandor Lorschky i Petar Bogdešić.³⁶

Na sljedećoj sjednici, 16. lipnja 1896., blagajnik je izvijestio da je predsjednik dobio „pouzdana vijesti, da na temelju potvrđenih pravila smijemo i možemo prijeći na odlučan rad za posvetu zastave“. Prihvaćen je i dopis Saveza da se u Brodu održi njegova glavna skupština. Tih su dana sjednice bile česte, pa je sljedeća održana već 26. lipnja 1896. Na toj je sjednici predsjednik obavijestio o rezultatima posjeta biskupu: on je prihvatio da, prema prijedlozima izaslanika, posveta bude u franjevačkoj crkvi. Predsjednik je obavijestio da je i pukovnik Cseh obećao potporu i suradnju vojničke glazbe za proslavu 15. i 16. kolovoza. Na toj sjednici određen je „stambeni odbor“, čiji su članovi imali zadatak brinuti se za smještaj gostiju. Utvrđene su, nadalje, najvažnije točke programa 15. kolovoza (u 16 sati sastaju se sva pjevačka društva na zajedničkoj probi; sastanak svih društava u „pjevačkom hramu“ u 7 sati navečer, odakle kreće „mirozov biskupu i kumi“) i 16. kolovoza (u 6 sati „budnica“, u 8 sati misa u samostanu s posvetom zastave). Daljnji raspored prepušten je „svečanostnom odboru“. Na toj sjednici odlučeno je da se uputi izaslanstvo Ivani Brlić koje će je zamoliti da primi kumstvo zastave. Uz to je zaključeno da se pozove „cjelokupno građanstvo da za vrijeme ove slave što više i svečanije lice Broda pokaže“.³⁷ Nakon dva dana bila je sjednica „Svečanostnog odbora“ na kojoj je definitivno utvrđen program, koji je uključivao bitne točke s odborske sjednice. Odlučeno je da se tiskaju pozivi i pošalju svim hrvatskim pjevačkim društvima te da im se naznače zajedničke pjesme. U pozivu su društva obaviještena da će se 15. i 16. kolovoza 1896. u Brodu održati posveta zastave HPD Davor i proslava 25. obljetnice rada društva „Davor“. Posvetu će obaviti biskup Strossmayer. Mole se sva društva da najkasnije do 20. srpnja obavijeste hoće li se odazvati pozivu i koliko će članova doći. Na sjednici je utvrđen i raspored svečanosti: doček gostiju 15. kolovoza na kolodvoru u Brodu kod svih vlakova. U četiri sata poslije podne zajednička proba svih pjevačkih dru-

³⁵ Johann pl. Cseh, zapovjednik 29. ugarske pješačke pukovnije (zajednička vojska), koja je te godine bila stacionirana u brodskoj tvrđavi. 29. pukovnija je smještena u Brodu od 1896. do 1899. Pukovnik Czech bio je zapovjednik od 1896. do 1898. U posljednjoj godini zapovjednik pukovnije bio je pukovnik Julius Cavallar: zahvaljujem na ovoj informaciji hrvatskom branitelju dr. Davorinu Hrkaču.

³⁶ Zapisnici sjednice 3. 6. 1896.; v. i Bunčić, „Hrvatsko pjevačko društvo Davor“, str. 50.

³⁷ Zapisnici sjednice 26. 6. 1896.

štava, a u sedam sati pjevački sastanak u „pjevačkom hramu“, odakle kreću sva društva pod zastavama na pozdrav biskupu i kumi. U devet sati „prijateljski sastanak u hramu“. Za nedjelju, 16. kolovoza, predviđena je „budnica“ u šest sati, u sedam sastanak u „pjevačkom hramu“, a u osam svečana misa u crkvi otaca franjevac a i posveta zastave, u jedanaest sati svečani koncert, u dva poslije podne svečani objed, a poslije njega pučka slava u Jankomiru.³⁸ Naveli smo stavke programa koji je tada utvrđen jer on nije sačuvan. Neke točke tog rasporeda s programom svečanog koncerta prikazuje i „Razpored prigodom posvete zastave i proslave dvadestpetgodišnjice svoga obstandka“.

Odbor je želio iskazati počast osobito svim bivšim davorašicama. Na sjednici 3. srpnja za to je bio zadužen dr. Dobroslav Brlić. Kao bivši voditelj tamburaškog zbora „Davorašica“, on je bio najbolje upućen u to. Odlučeno je da se proslava objavi u svim dnevnim novinama u Hrvatskoj.³⁹ Na sljedećoj sjednici (16. srpnja) razgovaralo se o hrani koja će biti poslužena gostima. Kao stoloravnatelj određen je bio kapelan Martin pl. Kirchmayer, koji se trebao pobrinuti i o gositionici i o hrani, i za goste koji će biti na svečanom banketu, kao i za one koji će biti na „pučkoj svečanosti“ u Jankomiru. Za „pučku svečanost“ predloženo je da se ne pravi skupa baraka, nego „dovoljan komad prostora pokrije ciradom“. Za to su bili zaduženi dr. Dobroslav Brlić i Petar Bogdešić, „te što je moguće jeftiniji ali i dostojniji način udesiti“. Za troškove ove svečanosti bilo je predviđeno 500 for, što je bila velika suma.

Na toj sjednici zaključeno je da se izrada drške na zastavi povjeri stolaru Zitterbartu, te da predsjednik umoli komandu mjesne vojničke posade da posudi krevete za goste. Vrlo važno je bilo i pitanje „pjevačkog hrama“ u kojemu je bilo predviđeno održavanje svečanog koncerta. Prvi predloženi troškovi iznosili su 1400 do 1700 for, što je bilo za Odbor neprihvatljivo. Na toj sjednici predložene su i pjesme koje bi sva društva izvodila: „More“ od Zajca i „Rudi zora“ od Vilhara, „a na koncu svi sa publikom unisono Lijepa naša domovina“. U toj fazi priprema još se nije govorilo u čijoj obradi je himna kojaće se izvoditi, jer očito naputak iz Hrvatskoga pjevačkog saveza još nije bio stigao. Predsjednik je najavio i nove članove, „koji bi nam prigodom posvete zastave dobro došli“. Među njima je bio i prof. David Bogdanović. Na toj sjednici navijestio je i sudjelovanje broskog „pravoslavnog srb. crkveno pjevačkog društva“.⁴⁰

Na sjednici 18. srpnja kapelan Kirchmayer izvijestio je da je Kasina najpogodniji lokal za banket, odnosno svečani ručak uglednijih gostiju i pjevača.

³⁸ AOB, k. 118, sv. 2, Zapisnik Svečanostnog odbora za posvetu društvene zastave od 28. 6. 1896.; *Posavska Hrvatska*, 4. 7. 1896., 27, Hrv. pjev. društvo „Davor“.

³⁹ Zapisnici sjednice 3. 7. 1896.

⁴⁰ Zapisnici sjednice 16. 7. 1896.

Stjepan Benčević, član odbora, obavijestio je da je poduzetnik Godt obećao za cijenu od 1500 for. sagraditi baraku 30 m dugačku i 15 m široku za „pjevački hram“. Građa bi ostala vlasništvom „Davora“. Taj prijedlog je prihvaćen. Drugo izaslanstvo bilo je kod Ivane Brlić s molbom da primi kumstvo zastave, i „ona je na usta svoga supruga veleuč. G. dr. Vatroslava Brlića radostno primila“.⁴¹

Nakon tri dana održana je nova sjednica (21. srpnja) na kojoj je kapelan izvijestio da će gosti u Kasini dobiti besplatno jelo i 7 dcl vina, ostalo da plaćaju sami. Gostioničar daje i dvoranu besplatno, a glazbi daje besplatno pivo. Naravno, radilo se samo o posebnim gostima kao što su bili biskup, kuma, barun Rukavina. Prihvaćen je prijedlog da se pozovu na proslavu svi dotadašnji predsjednici „Davora“, začasni njegovi članovi i utemeljitelji.⁴² Na sjednici je pročitana dopis pukovnika Csecha o sudjelovanju vojničke glazbe. Za dva dana „zahtjeva se 200 for, putni trošak, te pivo i večera“. Kratko se konstatiralo na sjednici Odbora: „Prima se i odobrava.“

Do 26. srpnja svoj dolazak najavilo je devet pjevačkih društava. Na sjednici toga dana kapelan Kirchmayer prenio je daljnje novosti oko hrane: gostioničar iz Kasine preuzeo je na sebe svu opskrbu i podvorbu, za što je tražio predujam od 300 for. Blagajnik je tu svotu trebao platiti na ruke iznajmitelja Kasine i zastupnika zagrebačke pivare Müllera. Zaključeno je da su kapelan i njegov pomoćnik u tom poslu ovlašteni sklopiti ugovor s Müllerom i gostioničarem glede hrane, pića i njihovih cijena. Toga dana definiran je i ugovor o gradnji pjevačkog hrama s poduzetnikom Steinbeisom, uz sljedeće uvjete: tvrtka gradi „hram“ dug 30 m i širok 15 m „iz čvrstog drveta s prostranim podiumom“ za 1500 for. Ovaj „pjevački hram“ odmah je prodan poduzetniku Kopu za 500 for, koje je on odmah i uplatio.⁴³

Na sjednici 28. srpnja odbornik Markotić izvijestio je od čega će se sastojati hrana u Kasini: „od sljedećih jestvina: dvije vrste juhe, hladni aciet od šunke, jezici, prženice, hladna pita sa tortama, pečenje raznovrstno sa salatam, sir sa raznim voćem i kava, bez vina“. Po osobi, taj menu je stajao 2 for. Odbor je doznačio 300 for predujma, a za održavanje reda bio je odgovoran sam Müller. Na toj sjednici zadužen je odbornik Ivan Kaparović da ode u samostan sestara Svetoga Križa u Đakovo „radi ispravka zastave“.⁴⁴ Na sjednici 6. kolovoza predsjednik je pročitao dopis Vlade, kojim se zabranjuje grb na zastavi. Vidjeli smo već da je Odbor zadužio Kaparovića da ode u samostan da se to riješi. U Arhivu obitelji Brlić nije sačuvan taj dopis Vlade pročitana na sjednici

⁴¹ Zapisnici sjednice 18. 7. 1896.

⁴² Zapisnici sjednice 21. 7. 1896.

⁴³ Zapisnici sjednice 26. 7. 1896.

⁴⁴ Zapisnici sjednice 28. 7. 1896.

6. kolovoza. Ne znamo koje je obrazloženje Vlade da se grb mora skinuti. Kao što je rečeno, nije mogao biti tomu razlog izgled samoga grba,⁴⁵ nego isključivo njegov naziv: „grb hrvatske kraljevine“.⁴⁶ Ovaj je grb napravljen s krunom sv. Stjepana još 1885., kada je zastava bila vlasništvo Hrvatskoga pjevačkog društva „Sklad“ iz Đakova.⁴⁷

Tijek proslave

Dvije su se važne stvari za hrvatsku povijest dogodile, a bile su povezane s brodskom proslavom. Jednu ćemo istaknuti na ovom mjestu, a drugoj ćemo se kasnije vratiti nešto opširnije. Prva je vezana za kulturnu povijest hrvatskoga naroda, odnosno ticala se hrvatske nacionalne himne. Uoči „Davorove“ proslave u Brodu, Savez hrvatskih pjevačkih društava poslao je okružnicu svim pjevačkim društvima o jedinstvenom pjevanju hrvatske himne: „Da po naših pjevačih bude i cijeli naš narod hrvatski pjevao jednako narodnu našu himnu ‘Liepa naša domovina’ – dala je uprava ‘Saveza’ ovu velepiesan po saveznom zborovodji g. Nikoli pl. Falleru, prema prvobitnom pjevanju vjerno udesiti te ju evo razaslijemo svim saveznim društvima pozivom: da ju u buduće pjevaju *samo* u ovoj *jedinoj* harmonizaciji nastojeći, da ju i obćinstvo *samo ovako* pjeva a *nikako* drugačije. Pri predstojećoj posveti barjaka ‘Davorova’ u Brodu na Savi a naročito u matineu imat će sva savezna društva postupati po ovoj odredbi. Za upravu Saveza: Franjo Arnold, predsjednik, Ivan Gabrić, tajnik“.⁴⁸ Himna se do tada izvodila na razne načine. Na „Davorovoj“ proslavi u Brodu započela je nova povijest hrvatske himne, jer se tada prvi put izvela, po preporuci Hrvatskoga pjevačkog saveza, jedinstveno, onako kako je kasnije izvođena kroz dugi vremenski period. Riječi teksta su nešto izmijenjene. Uvažen je prijedlog župnika iz Klenovnika Stjepana Vukovinskog da se stih „da bi vazda čestna bila“, preinači u „daj, o Bože, častna bila“.⁴⁹ Predviđeno je bilo da Savez hrvatskih pjevačkih društava na proslavi u Brodu ima i svoju skupštinu 18. lipnja 1896. Bio je određen i dnevni red od devet točaka, među kojima i prijedlog koje pjesme sva društva moraju pjevati, prijedlog o izdava-

⁴⁵ Ivanka Bunčić u svom radu zaključuje da je zastava u Đakovo časnim sestrama poslana na ispravak „jer je društveni odbor zaključio radije skinuti hrvatski grb, nego nad njim izvesti mađarsku krunu kako je prije traženo“, n. rad, str. 52. Do ovoga zaključka došla je vjerojatno uspoređujući izgled grba na zastavi „Davora“ kakva je danas sačuvana. No, te su intervencije očito puno kasnijeg datuma: „Zvonimirova kruna“ i naziv „Hrvatsko pjevačko društvo Davor u Slav. Brodu“, o tome jasno svjedoče.

⁴⁶ Prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi službeni naziv Hrvatske bio je Kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija.

⁴⁷ V. bilješku 62 ovoga rada.

⁴⁸ *Obzor*, 3. 8. 1896.; *Hrvatska domovina*, 5. 8. 1896., 179, Savez Hrvatskih pjevačkih društava.

⁴⁹ *Obzor*, 7. 7. 1896., 154.

nju glazbenog časopisa, o ustrojstvu zaklade za podupiranje siromašnih zbrovođa, hrvatskih skladatelja i glazbenika, prijedlog o narodnoj himni itd.⁵⁰ Kao što ćemo kasnije vidjeti, ta skupština nije održana.

Prikaz događanja oko proslave 25. godišnjice i posvete zastave Hrvatskoga pjevačkog društva „Davor“ dat ćemo prema izvješćima *Posavske Hrvatske*, ali ponekad ćemo ukazati i na zanimljive prikaze u *Hrvatskoj domovini* i napose u *Obzoru*, kada ona odstupaju od viđenja glasila brodskih pravaša, u kojemu je najvažnije reportaže i ocjene pisao Milan Kerdić.

Kao što je rečeno, „Davor“ se vrlo ozbiljno pripremao za proslavu obljetnice i posvetu zastave, koja je bila u središtu događanja. Tiskani su oglasi, koji su bili nalijepljeni po svim uglovima grada. *Posavska Hrvatska* redovito prati razvoj priprema. Obavještava da je Strossmayer prihvatio blagosloviti zastavu, davši svoj pristanak izaslanstvu koje ga je posjetilo 25. lipnja 1896. Doprinos daju i mladi, koji su pripremali predstavu „Novi red“, za koju su se okupile „nove diletantske sile“.⁵¹ Za posvetu zastave građani su davali i novčane prinose. Autor jednoga članka predložio je da „Davor“ odluči da se u spomen na 25. godišnjicu postojanja i posvetu zastave formira fond u kojemu bi se skupljala sredstva za gradnju „Hrvatskog doma“, koji bi bio „stecište društvenosti, gdje bi sva društva uz solidnu gostionu imala mjesta“. Pisac se nadao dobrom odzivu građana da upisuju dionice, ako uprava prihvati prijedlog i iznese ga na dan proslave.⁵²

Prema onome što čitamo u *Posavskoj Hrvatskoj*, vladalo je veliko zanimanje za brodsku proslavu. Čak mjesec dana prije tražena su mjesta u Brodu za prenočište, i to gosti izvan pjevačkih krugova. Zato je „svečanostni odbor“ osigurao dovoljan broj stanova i kreveta, a zamoljena je bila i uprava škole da osigura prostor za smještaj. Očekivalo se da će „nadležni vojnički krugovi najvećom pripravnosću“ osigurati za to vojničke krevete. Odbor je zamolio građane Broda da prime na smještaj odličnije goste.⁵³ S olakšanjem je *Posavska Hrvatska* popratila činjenicu da je riješeno pitanje „pjevačkog hrama“. Uredništvo je zamolilo građane da idu „Davoru“ „svim mogućim plemenitim prinosom u susret“. I za „stambeni odbor“ imala je *Posavska Hrvatska* riječi pohvale, pa se nada da će svi gosti biti lijepo smješteni.⁵⁴ „Svečanostni odbor“

⁵⁰ *Hrvatska domovina*, 11. 8. 1896., 233, Savez Hrvatskih pjevačkih društava.

⁵¹ *Posavska Hrvatska*, 4. 7. 1896., 27, Hrvatsko pjevačko društvo „Davor“; isto, Za posvetu Davorova barjaka.

⁵² *Posavska Hrvatska*, 11. 7. 1896., 28, „Davorovoj“ slavi. Pisac ovoga teksta najvjerojatnije je sam Kerdić.

⁵³ *Posavska Hrvatska*, 18. 7. 1896., 29, K posveti Davorove zastave.

⁵⁴ *Posavska Hrvatska*, 25. 7. 1896., Posveti „Davorove“ zastave; 1.8.1896.,31, K posveti „Davorove“ zastave.

pozvao je sve koji su željeli doći na proslavu da se prijave barem 8 dana ranije. Cijena po osobi stajala je 2,50 for. Naravno, gosti koje je Odbor specijalno pozvao nisu plaćali ništa. Tih je dana (31. srpnja) predsjednik „Davora“, dr. Vatroslav Brlić, slavio svoj imendan, pa je *Posavska Hrvatska* čestitala svečaru, koji je najveći teret organizacije proslave nosio na sebi.⁵⁵

Jedan nepoznati „Davoraš“ ispjevao je „Dobrodošlicu“ hrvatskim pjevačima koji su trebali doći na proslavu. Autora ne znamo, a njegova pjesma nije prešla rodoljubivo-sentimentalnu razinu. Ali, važna je poruka: i pjesma je sredstvo za ostvarenje slobode.

„Zdravo, zdravo, sokolovi!
Vi ljubimci u hrvatskom rodu,
Koji pjesmom Hrvatskoj nam slavnoj
Naviještate zlaćanu slobodu.
Dobro došli med brodjane vaše
Bili slave dionici naše!“⁵⁶

I druge pjesme odišu istim domoljubnim osjećajem. U njima se poziva na slavnu povijest, Tomislava, Krešimira, Zvonimira, „silne Zrinoviće“, kao zalag za nadu u samostalnu Hrvatsku.

„Oj prošlosti sadašnjost te sledi
I u tebi budućnost si gleda!
Hrvat hrli do slobode zlate
Da podigne Hrvatsku Hrvate“⁵⁷

Za posvetu zastave „Davor“ je izdao proglas kojim je pozvao građane da dođu na slavlje, da se ne će posebno slati pozive, nego taj poziv svatko neka shvati kao osobni poziv. Građane se moli da se uključe u proslavu, jer ovo nije proslava samo „Davora“, nego svih Brođana. Zato Odbor „Davora“ moli i poziva: „učinite se dostojnim vašega imena i glasa, da boravak milih nam gostih što ugodnijim učinite i tako si trajan spomenik u njihovim grudima podignete (...) Ljubavlju goste dočekujte, ljubavlju ih susrećite, ljubav im i do preko rastanka sačuvajte“. Odbor moli građane da okite kuće „našim milim hrvatskim zastavama“, a u subotu 15. kolovoza da rasvijetle prozore. U proglasu se navodi i program proslave posvete zastave, koji je kasnije nešto promijenjen.

⁵⁵ *Posavska Hrvatska*, 1. 8. 1896., 31, K posveti „Davorove“ zastave; isto, Predsjedniku „Davora“.

⁵⁶ *Posavska Hrvatska*, 8. 8. 1896., 32, Listak.

⁵⁷ *Posavska Hrvatska*, 14. 8. 1896., 33, Listak. U slavu Hrvatskog pjevačkog saveza.

Određena je i cijena za prisutnost na svečanom koncertu: prva sjedala stajala su 2 for., druga 1,50 for., treća 1 for., a stajanja 50 novč.⁵⁸

Posavska Hrvatska naročito je istaknula da će „Ljepa naša domovina“ kao hrvatska himna biti izvedena prema obradi Nikole Fallera, zborovođe HPD „Kolo“ iz Zagreba, po kojoj će svi ubuduće morati pjevati ovu himnu. „Prvi put pred većim občinstvom pjevati će se ovako popravljena himna kod posvete barjaka „Davora“ u Brodu“, ističe glasilo brodskih pravaša za Brođane važnu činjenicu.⁵⁹

Tjedan dana prije održavanja proslave definitivno je riješeno i mjesto za gradnju „pjevačkog hrama“. Za to je izabran Trg bana Jelačića. „Razloge, da se baš ovo mjesto odabralo, a ne ono zgodnije (radi širine) kod vage, jest tražiti u kamenju neravniku, kojeg ovde, na sadanjem mjestu, nema.“⁶⁰

Posavska Hrvatska je na najbolji način prezentirala smisao ovakvih događanja kao što je bilo slavlje pjevačkoga društva „Davor“ u kolovozu 1896.: buđenje i učvršćivanje nacionalne svijesti. Naročito je važno što se nacionalna ideja s ovakvih proslava i pod utjecajem iz Broda i samog „Davora“ širila i na području Bosne i Hercegovine. Vidjelo se to i po nazočnosti predstavnika iz ovih zemalja. Brod na Savi je bio važan punkt u toj nacionalnoj misiji. „Davor“ je podupirao pjevačka i druga društva u Bosni i Hercegovini (npr. „Majevicu“ iz Tuzle, Bratovštinu sv. Ante u Mostaru) na razne načine: darovao im je „glazbotvorine iz svoga arhiva“, ili je pak davao koncerte s kojih je prihod išao za pomoć društvima u BiH. U osvrtu na slavlje, dopisnik iz Dervente ističe napose kako je bilo mnogo muslimana, „a ponajglavnije bijaše naš Sulejman beg Begović“. U članku „K ‚Davorovom‘ slavlju“, s podnaslovom „Pjesmom k' slobodi“, kondenzirano je sve ono što je bitno. *Posavska Hrvatska* je glasnogovornik ove ideje. Autor, najvjerojatnije Milan Kerdić, ističe da je „Davor“ „u minulom četvrt vieku stekao trajnih zasluga za hrvatstvo grada Broda, te da će na sadanjoj podlozi i u buduće ostati najmilijim društvom Brođanah, pravim ognjištem hrvatstva“. Ovo slavlje, za autora članka, „oživljujuće djeluje na zabrinuto po svuda Hrvatstvo, osobito obzirom na ovaj najzapušteniji dio Hrvatske, tz. Slavoniju“, gdje se u Osijeku ne dopušta hrvatskoj mladeži da upriliči zabavu za gradnju hrvatskoga kazališta. Autor posebno ističe čast kojom je Strossmayer počastio Brod kad je preuzeo posvetu zastave. „Odlikovanje je to, kojim se ne samo naš ‚Davor‘ već i cijeli grad Brod pravom ponositi mogu. Bio nam zato najusrdnije pozdravljen veliki biskup Strossmayer i kao naš duhovni nadpastir, te veliki naš dobrotvor, i kao začastni gradjanin miloga nam grada Broda“. Autor pozdravlja i kumu zastave,

⁵⁸ *Posavska Hrvatska*, 8. 8. 1896., 32, K posveti „Davorove“ zastave.

⁵⁹ Isto, Narodna himna.

⁶⁰ Isto, Pjevački hram.

Ivanu Brlić, koja ovim činom „pruža najkrasniji dokaz da predanje kuće Brlić za svaki napredak nada sve joj miloga grada Broda, živi i u otačbeničkom njenom podmlatku“. „Davoru“ pak želi da u času dvostrukog slavlja, „vodeći nas pjesmom k slobodi uzmogne(š) svoj zlatni pir slaviti u monumentalnoj zidnici, ‘Hrvatskom domu’, uz ujedinjenu i slobodnu otačbinu Hrvatsku!!!“⁶¹

Ovo je samo jedan od članaka u kojima Kerdić pokazuje da je integralni Hrvat, da nadilazi regionalizme, pa Slavoniju zove čak i „tz. Slavonija“. To je jasan otpor prema politici Khuen-Héderváryja (o čijim je političkim nazorima već bilo riječi) i velikosrpskoj regionalizaciji i parcelaciji Hrvatske, koja je tada u Hrvatskoj bila itekako naglašena.

Prema informacijama u *Posavskoj Hrvatskoj*, zastava čije je posvećenje slavljeno prvobitno je bila zastava đakovačkoga pjevačkog društva „Sklad“,⁶² koje je svojevremeno raspušteno. Bivši predsjednik „Davora“ Mijo Štefanić, tada kotarski sudac, a kasnije vijećnik Kraljevskog banskog stola, gotovu zastavu „Sklada“ kupio je za „Davor“ i mislio je sam upriličiti posvetu za 20. obljetnicu društva (1891.). Baš zbog ove nakane došlo je do nesuglasica s članovima odbora. Ti su nesporazumi završili posvemašnjom promjenom Odbora „Davora“ i izborom dr. Vatroslava Brlića za predsjednika.⁶³

U *Posavskoj Hrvatskoj* nalazimo djelomičan opis zastave koja se imala posvetiti. Bila je „vanredno liepa i skupocjena. Od bijele težke svile sa nad sve umjetnim vezivom, na jednoj je strani znak lire s nadpisom: ‘Bud’mo pjesmom rodu sviest’, dočim je na drugoj strani (gdje je bio prvobitno krasno izvezen hrvatski grb) ime hrv. pj. društva ‘Davor’ uz znak tamburice, sa notami i emblemi pjesme tako vješto i ukusno izradjeno, da ne možeš razaznati, da je tuj prvobitno bio grb hrvatski, koji je novijom naredbom vlade za sva pjevačka društva zabranjen, a koje naredbe nije bilo za onda, kad je ova zastava pravita“.⁶⁴ Zastava je koštala 600 forinti, a naknadne izmjene još 80. Stijeg je izradio domaći brodski stolar Zitterbart, i to „veoma ukusno tako, da uz kuminu vrbcu od crvene svile sa nadpisom ‘Pjesmom k slobodi’, čini upravo krasnu

⁶¹ *Posavska Hrvatska*, 14. 8. 1896., 33, K „Davorovom“ slavlju.

⁶² Odbor HPD „Sklad“ naručio je nacrt zastave od Društva umjetnosti u Zagrebu i profesora Sodoma u Beču, čiji je prijedlog usvojen. Između ostalih detalja, na zastavi je imao biti „grb trojedne kraljevine i lira“. Zastavu su izradile sestre Svetog Križa iz Đakova. Trebala je biti posvećena 8. rujna 1885., kada se slavio 70. rođendan biskupa Strossmayera, a padala je i 200. obljetnica oslobođenja od Turaka, te 50. godišnjica hrvatskoga narodnog preporoda. Podžupan Slavko Cuvaj onemogućio je tu posvetu, a u travnju 1886. „Sklad“ je bio raspušten: Mato Horvat, *Spomenica Hrvatskoga pjevačkog društva „Sklad-Preradović“ u Đakovu 1863-1939.*, Đakovo, 1939., str. 86-89, 94-95.

⁶³ *Posavska Hrvatska*, 22. 8. 1896., 34, „Davorova“ slava.

⁶⁴ Isto.

cjelinu“. Natpis na kuminoj vrpici, „Pjesmom k slobodi“, očito je aludirao na Strossmayerovo načelo „Prosvjetom k slobodi“.

Već dan prije proslave grad je bio iskićen hrvatskim zastavama, koje su bile i na privatnim kućama. Dopisnik *Obzora* ističe zauzetost i brigu domaćina, koji su na kolodvoru dočekali goste i odveli ih u svoje stanove. Zanimljiva je primjedba autora članka: grad se razvio posljednjih godina. Još jednu pohvalu nije uskratio Brođanima: „a to je patriotizam hrvatski u kome se sa katolicih lijepo natječu i braća Izraeličani, dočim Srbi gredu svojim putem“. Dopisnik primjećuje: „Dok su prvi izvjesili trobojnice i razsvijetlili za provođa svoje kuće, oni potonji ni da bi se maknuli, kao da se njih ova slava i ne tiče i da nijesu sastavna čest svoga rodnoga grada, što slavi kulturnu slavu.“⁶⁵

Za razliku od *Obzora*, što se tiče sudjelovanja brodskih Srba u proslavi, *Posavska Hrvatska* ističe: „I doista, mora se priznati, ovaj put nisu zaostali ni naša pravoslavna braća, jer koli na crkvi, toli na kući g. Lackovića vila se hrvatska zastava, a većina njih nije se po običaju izključila od učestvovanja, već ih bilo vidjeti svuda s nami, što moramo kao nešto pohvalno napose iztaći.“⁶⁶ Ovaj prikaz pisao je Kerdić, poznat kao kritičar srpske političke misli, pa je svakako vjerodostojniji od prikaza koji je donio *Obzor*. Valja istaknuti da su odnosi Hrvata i Srba i u Brodu bili vrlo zategnuti, i da su ovakva događanja samo djelomično ublažavala napetosti. Odnosi Hrvata i Židova, kao što je već istaknuto, bili su daleko iznad korektnog, dapače vrlo prijateljski. Kerdić dalje piše: „Našu braću Izraeličane ni ne iztićemo. Oni bo su i u drugih sgodah uvijek s nami, pa je i ovaj put velik broj njihove mladosti obavljao na raznih mjestih počastne funkcije.“ Brodski pravaški list ističe zadovoljstvo slogom svih građana, što je pridonijelo uspjehu priređenoga slavlja.⁶⁷ I *Agramer Tagblatt* posebno ističe doprinos Židova slavljeničkom ozračju: „Cijeli grad je bio okićen zastavama i cvjetnim girlandama, pri čemu su se u dekoraciji osobito isticale židovske kuće.“⁶⁸

Dolazak gostiju. Prvi gosti stigli su u noći 14/15. kolovoza. Glavni dio gostiju došao je vlakom 15. kolovoza. Na kolodvoru ih je dočekao predsjednik „Davora“ s mnogim članovima društva. Prvi vlak dovezao je goste iz Mitrovice („Nada“), Đakova („Preradović“), Vukovara („Dunav“), Petrovaradina („Neven“) i Zemuna („Odjek“). Drugi vlak dovezao je goste iz Zagreba, „Kolo“ i „Merkur“, a „Slogu“, čiji je velik broj pjevača bio tada u Brežicama, zastupalo je posebno izaslanstvo. Istim vlakom iz Zagreba došli su korporativno sa svojim zastavama i „Slavulj“ iz Petrinje, „Dvojnice“ iz Bjelovara, „Vienac“ iz

⁶⁵ *Obzor*, 18. 8. 1896., Sa brodske slave II.

⁶⁶ *Posavska Hrvatska*, 22. 8. 1896., 34, „Davorova“ slava.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ *Agramer Tagblatt*, 18. 8. 1896., 189, Das Sängerefest in Brod.

Požege; „Primorskog Hrvata“ iz Trsata predstavljalo je posebno izaslanstvo, kao i „Jadransku vilu“ sa Sušaka te „Zoru“ iz Karlovca. Bili su u Brodu i predstavnici Hrvatskoga pjevačkog društva iz Mostara, Tuzle („Majeвица“) i Sarajeva („Trebević“). Svi su se pjevači po dolasku našli na Jankomiru, gdje su predahnuli, i gdje ih je pozdravio predsjednik „Davora“. Zatim su se poredali u „impozantnu povorku“, koja se, noseći svoje zastave, uputila u „pjevački hram“ praćena klicanjem Brođana, koji su ih na putu susretali dobrodošlicom. Na ulazu u „hram“ stajao je veliki natpis: „Budmo pjesmom rodu sviest“. Tu su odložili zastave i pošli u stanove u gradu u koje su bili primljeni. Na zajedničku probu došli su ponovno u „pjevački hram“. Velikim brojem pjevača (oko 400) ravnao je Nikola Faller. Po završetku probe svi su u redu pošli dočekati biskupa pred župni dvor. Na granici grada biskupa su dočekali gradonačelnik Dragutin Piskur s gradskim zastupstvom i predsjednik „Davora“ s nekoliko uglednijih građana. Gradonačelnik je pozdravio biskupa kao pastira i počasnoga građanina Broda,⁶⁹ i zahvalio mu što je učinio toliku žrtvu i unatoč problemima došao sam posvetiti zastavu. Mislilo se da će biskup doći vlakom, no zbog velike vrućine biskup je, piše *Posavska Hrvatska*, „dao zapreći svoja vilovita četiri žerava, i za kako 3 ure, bio je već u našoj sredini, u svomu stanu kod našeg župnika“. Na dočeku pred župnim stanom bilo je i svećenstvo iz okolice, a *Posavska Hrvatska* ističe kako se „ugodno dojmilo svih viditi med njima i pravoslavnog župnika g. Simu Kajganovića, koji hvalevriednom oprežnošću njeguje ponajbolje stare dobre običaje obih vjerah“.

U župnom domu skupilo se dosta pjevača. Jedino je zagrebačko „Kolo“ došlo sa svojom zastavom, iako je bilo dogovoreno da se ta čast prepusti samo „Davoru“, negodovala je *Posavska Hrvatska*. Biskupa je u župnom domu pozdravila gradonačelnikova kćerka Melanija uz buket cvijeća i prigodnim govorom, u kojemu je poželjela „da nam dobri Bog još nebrojeno godinah poživi našega biskupa u najboljem zdravlju i zadovoljstvu, na diku svete nam vjere, a korist mile nam domovine Hrvatske“. Na taj pozdrav biskup je „uprav kavalirski zahvalio“ i pošao u župnikov vrt odmoriti se. Građanstvo i pjevači razišli su se da se sprema za sljedeći događaj.

⁶⁹ Zanimljivo je da se za vrijeme ove posvete zastave nigdje ne ističe da je Strossmayer bio i počasni član Hrvatskoga pjevačkog društva „Davor“. Svojim „začastnim članom“ „Davor“ ga je imenovao u spomen 25. obljetnice njegove biskupske službe. Diplomata o tome datirana je 8. rujna 1875. U Strossmayerovoj ostavštini u Arhivu HAZU sačuvan je dokument koji opisuje diplomu: „Pjevačko društvo „Davor“ u Brodu na Savi Kao uspomenu na 25-u godišnjicu vladikovanja, društvo „Davor“ imenuje J. J. Strossmayera za svog počasnog člana. Tekst isprave napisan je na bogato ukrašenom većem listu debljeg papira u crno-bijeloj tehnici kojom su slikani crteži. U potpisu isprave nalaze se imena predsjednika, potpredsjednika, tajnika i blagajnika, a u donjem dijelu ukrasnog okvira, u crvenom pečatnom vosku je otisnut pečat društva. Isprava je uložena u tvrdu debelu kožnu mapu smeđe boje na kojoj su utisnute suhe ukrasne gravure u uglovima okvira. U Brodu, 8. rujna 1875.“: Arhiv HAZU – 59.2.3. Zahvaljujem dr. Marinku Vukoviću na usluzi i ovoj informaciji.

Serenada biskupu i kumi. Kad se smračilo, građani su upalili svjetla, koja su obasjala cvijećem iskićene prozore. Vojnička glazba obilazila je gradom „izvodeć mirozov zgodnim koračnicama“. Zaustavila se pred župnim stanom, a ubrzo se pridružila i povorka pjevača koju su predvodile bakljonoše s vatrogascima. Sve njih, i „nepregledno mnoštvo“, poredao je u „zgodno (...) upriličen špalir“ nadvojvoda vatrogasaca August Radinić. Glazba, kojom je ravnao kapelnik Vinkof Heller, odsvirala je najprije „svečanostnu himnu“, ⁷⁰ poslije koje je predsjednik „Davora“ pozdravio biskupa. Biskup se na pozdravnu riječ „usrdno zahvalio“, i dok je trajalo klicanje „nebrojenog mnoštva“, davoraši su zapjevali Zajčevu „Glasna jasna“, a poslije njih HPD „Kolo“ iz Zagreba Novakovu „Hrvatskoj“. *Posavska Hrvatska* ističe da su obje pjesme bile jako dobro izvedene, ali „naročito potonje osobito se sviđjelo biskupu“. Čim su pjevači završili, „nasta frenetično klicanje biskupu, koji se je neprestano zahvaljivao nepreglednoj povorci obćinstva“.

Vojnička glazba potom je nastavila „svoj mirozov gradom domu kume“. Za glazbom uputili su se pjevači s bakljonošama „uz pratnju može se reći cilog Broda“. Pred kuminim domom povorka se zaustavila i poredala u istom redu kao pred župnim stanom. Vojnička glazba tada je izvela, pod ravnanjem svoga kapelnika Hellera, himnu kumi, koju je baš za tu zgodu sam kapelnik skladao i posvetio kumi. „Davor“ je potom otpjevao dvije pjesme, a onda je Petar Bogdešić, potpredsjednik „Davora“, držao govor „u kojem je istakao što je kuća Brlić uvijek bila za grad Brod, a i za naš ‘Davor’, pa da se ta predaja nastavlja u pomladku, koji je u mladoj kumi našao dostojnu predstavnicu Hrvatstva, uzor majku i suprugu, a evo ‘Davor’ zavidnu kumu“. Jedan od svjedoka pozdrava kumi bio je i Julije Kempf, požeški učitelj, polihistor i kasniji gradonačelnik Požege. U knjizi *Moja požeška sjećanja* opisao je ovu atmosferu i „podoknicu“ kumi. Ističe da se na proslavi skupilo preko 800 pjevača, a on je bio kao tajnik „Vienca“ s ovim poznatim pjevačkim društvom iz Požege. Posebno se osvrnuo na pozdravni govor kumi potpredsjednika „Davora“ Petra Bogdešića. Pozdravio ju je „oduševljenim patriotskim govorom“. „Zbog toga je taj poštenjačina za kratko osjetio bič gordoga tadašnjeg bana Khuena koji ga je dao premjestiti iz Broda u jedno selo.“ ⁷¹ Burno klicanje kumi prekinuo je „Davor“, koji je otpjevao novu svoju koračnicu, za koju je riječi napisao August Harambašić, a glazbu komponirao Franjo Serafin Vilhar. ⁷²

⁷⁰ U *Posavskoj Hrvatskoj* ni jedna od pjesama koje su objavljene uz tu proslavu nije nazvana „svečanostna himna“. Bilo je na sjednici Odobora „Davora“ odlučeno da se zamoli Badalića da napiše tu pjesmu. No, nigdje se ne govori o tome je li on prihvatio tu obvezu, niti se bilo koja od pjesama vodi kao njegovo djelo.

⁷¹ Julije Kempf, *Moja požeška sjećanja*, Požega, 1996., str. 160.

⁷² *Posavska Hrvatska*, 22. 8. 1896., 34, *Serenada biskupu i kumi*.

Iznijet ćemo ukratko i opis ovoga dijela svečanosti, kako ga je prenio *Obzor*. „Oko šeste zazvoniše zvona, a ‘Davor’ i ‘Kolo’ pohitaše pred župni stan. Evo Strossmayera; ide biskup. Ta riječ ide od usta do usta, da u svakom razigra čuvstvo radosti i velike sreće. A kad se pomoli onaj bogoduhi starac, sve se smjerno klanja njemu i u isti čas hvali Providi, što ga ovako kriepka i snažna drži, pak svoja čuvstva veselja pretače u vruću molitvu. Živio! Odravljaja biskup svojom prirodjenom ljubaznosti i blagoslivlja svoj mili narod hrvatski, koji dragi Bog njegovoj pastvi povjeri; vadi pastir srce svoje, da ga dijeli sa milim stadom svojim.“⁷³ Kad se biskup otišao odmoriti od puta, pripravila se povorka pjevača i građana. „Impozantna bijaše to povorka, koja se od pjevačkoga hrama, predvodjena glasbom 29. Pukovnije te mnogobrojnim bakljonošama krenula u čedni dvor vevrijednoga mjestnoga župnika, g. Leskovca. Sva pjevačka društva pod svojim barjacima, vatrogasci uparadjeni, občinstva na hiljade – sve to vezano jednim vezom harnoga počitanja, spješi da pozdravi prvoga sina domovine.“⁷⁴ Kad je biskup izašao, pozdravni govor držao je predsjednik „Davora“ dr. Vatroslav Brlić, čija je glavna misao, koju prenosi *Obzor*, bila: „da Bog dobri u ljubavi domovinskoj sjedini i složi sva srca hrvatska“. I biskupov odgovor kretao se oko iste misli. „Burno povlađivanje dokazivalo je, kako se vapije za slogom svih dobrih sinova hrvatskih, kako se željkuje uzpostava koalicije“, zapisuje *Obzor*.⁷⁵ I dopisnik *Agramer Tagblatt* opisuje svečani doček biskupa u kojem je sudjelovalo „mnoštvo od nekoliko tisuća ljudi“. Navečer je bila bakljada, a razdragano mnoštvo biskup je dočekao na prozoru župnoga stana. Nakon odsvirane „svečane himne“ istupio je dr. Vatroslav Brlić i „biskupu održao duboko emocionalni pozdravni govor“.⁷⁶ Biskup je na takav doček „odgovorio dužim govorom u kojem je naglasio *da sreća hrvatske nacije leži u jedinstvu*. Svi su znali što je biskup time želio reći i svi su, barem u tom trenutku, osjećali da je za Hrvatsku udruživanje svih patritoskih stranaka prijeko potrebna nužnost“.⁷⁷ „Davor“ je začinio atmosferu pjesmom „Glasna jasna“, a „Kolo“ Novakovom „Hrvatskoj“. I *Agramer Tagblatt* i *Obzor* ističu kako je biskupa impresioniralo „Kolo“ i da je „pljeskao i klicao ‘Živilo Kolo’“. Uz poklike biskupu povorka se uputila pred kumin dom, gdje ju „i glazba i ‘Davor’ počasti, a podpredsjednik lijepom besjedom oslovi“. Dopisnik u *Obzoru* ne kaže što je Bogdešić govorio. Možda u završnim riječima teksta treba vidjeti i osnovnu misao govora: „da je kuća Brlića središnjica grada Broda već od vajakada“, osobito otkad je u nju došla „prevrijedna unuka velikog pjesnika“. Ona je „vječiti primjer i uzor majka,

⁷³ *Obzor*, 18. 8. 1896., 189, Sa brodske slave II.

⁷⁴ Isto, 17. 8. 1896., 188.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ *Agramer Tagblatt*, 18. 8. 1896., 189, Das Sängerefest in Brod.

⁷⁷ Isto.

supruga, Hrvatica“. Nakon serenade svi su otišli u „pjevački hram“ ostaviti zastave i odmoriti se za sutrašnje obveze.⁷⁸

Prvi dan završio je svečanom zabavom u prostranom vrtu poznatoga brodskog gostioničara Cviića. Nad dotadašnjim programom bila se nadvila fama da će se iskoristiti za političku promičbu. Atmosfera u vrtu bila je opuštena, pa su se sudionici zabave našli „u podpunom užitku slobode i riječi i izraza svoga osjećaja“. Ostalo se u vrtu „u neprisiljenoj pravoj, iskrenoj hrvatskoj zabavi“, te je „njeke već pred zoru opomenulo, da je vreme ipak malom počinku“, da se može biti spreman za bitni dan proslave.

Jutro i vrijeme 16. kolovoza 1896. bilo je „kako se samo poželjeti moglo“. Crkva se počela puniti već sat vremena ranije, tako da je u osam sati bila puna. Isto toliko naroda ostalo je ispred crkve. Misu je uz asistenciju služio kanonik Stjepan Babić. Na koru je latinsku misu pjevao „Davor“, uz pratnju orkestra vojničke glazbe pod ravnanjem kapelnika Hellera, koji je sam tu misu komponirao upravo za ovu prigodu. Heller je misu posvetio biskupu Strossmayeru, pa je „tu posvetu, predajom bogato i ukusno u baršunu uvezane partiture na dar biskupu“ darovao.

Posavska Hrvatska naročito ističe kako je bila veličanstvena povorka pjevača, koja je išla od „pjevačkog hrama“ do velike crkve. „A nad sve je stalo svako oko na mladoj kumi u elegantnoj krasnoj odori uz pratnju 12 djeverušah prekrasno odjevenih u ruho iz pojedinih pokrajinah prostrane naše, ali na žalost raztrgane Hrvatske.“ Za opremanje kume i djeveruša bila je zaslužna poznata brodska učiteljica Katica Mallin. „Svaka od djevojčicah imala je na prsiah trobojnicu hrvatsku, sa napisom pokrajine i kraja koji predstavlja. Tako uz Hrvatsku, Slavoniju i Srijem, vidismo Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu, Istru, Goricu, Kranjsku, Korušku, Štajersku, te Bunjevku, koja potonja valjda imala je da prikaže i naše Medjumurje, koje svakako amo spada.“⁷⁹ Budući da je ovo zamišljeno kao proslava hrvatskih i slovenskih pjevačkih društava, ove pokrajine su predstavljale sve zemlje u kojima žive Hrvati i Slovenci.⁸⁰ Uz ostale odličnike u crkvi, *Posavska Hrvatska* napose ističe baruna Rukavinu, koji se odazvao pozivu dr. Vatroslava Brlića i došao u Brod „da bude dionikom ove vriedne slave“.

Poslije mise biskup je preuzeo obred posvete zastave za vrijeme kojega je „Kolo“ pjevalo „Oče naš“ od Lisinskoga. Iza obreda prešlo se na zabijanje čavlića. Najprije je ta čast pripala biskupu, pa kumi, pa su onda to učinili predsjednik „Davora“, u ime župana kotarski predstojnik Aleksandar Winkler, gra-

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ *Posavska Hrvatska*, 22. 8. 1896., 34, „Davorova“ slava.

⁸⁰ *Obzor*, 18. 8. 1896., Sa brodske slave II.

donačelnik Piskur, Ivan pl. Zajc,⁸¹ dr. Vladimir Prebeg kao član utemeljitelj, sva nazočna hrvatska pjevačka društva,⁸² Srpsko crkveno pjevačko društvo iz Broda. Za vrijeme zabijanja čavala pjevalo je „Kolo“ Kreuzerovu kompoziciju „Gospodinov je dan“.

Govor biskupa Strossmayera. Za povijest ovakvog trenutka u životu jednoga pjevačkog društva, mislimo da nije nezanimljivo vidjeti i što je biskup Strossmayer tada govorio. Govor je trajao sat i pol, iako je biskup mislio govoriti petnaestak minuta. Govor nije sačuvan kao stenografski zapis. Pokušali smo ga stoga rekonstruirati na temelju zapisa u pojedinim novinama. Ti su zapisi uglavnom parafraziranje onoga što je biskup govorio. O toj propovijedi *Posavska Hrvatska* piše da je bila „divno slovo na udivljenje svih“. Rezimira za nju najvažnije: „Riedkom vještinom pružio je siedi biskup svojim govorom najbolji dokaz, kako se i sa predikaonice, šireć nauku Hristovu, dadu njegovati domoljubna čuvstva, pa bi si imenito gg. sveštenici mogli uzeti uzorom biskupa kad prodiču reč Božju puku, da ne zaborave nuz Boga sjetiti ga i njegovih dužnostih pram otačbini. Nada sve je preporučao njegovanje i čuvanje milog nam hrvatskog jezika, pa je to naročito preporučio Hrvaticam kao majkama, a kao osobitu dužnost sveštenstvu.“⁸³

Izvješće o proslavi u Brodu objavio je i *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske* i u njemu je prepričao biskupovu propovijed: zastava, koju će posvetiti, neka se stavi pod zaštitu sv. Križa. Kao što je križ znak pregaranja i žrtve, tako i zastava treba članove društva sjećati i poticati na pregaranje i žrtvu. Osim toga, zastava se treba staviti pod zaštitu Duha Svetoga. „Duh Sveti podpaljuje ljudsko srce ljubavlju, pa i pjesma, koju će društvo njegovati pod svojom zastavom, ima užgati srca ‘davora’ vrućom ljubavlju.“ Tu se biskup u digresiji dotaknuo ljubavi prema domovini, za koju moramo biti pripravnici sve žrtvovati. Osobito je naglasio ljubav prema metirinskom jeziku, koji ima i pjesma poticati i usavršavati. „Govoreći o ljepoti hrvatskoga jezika osobitim je oduševljenjem Preuzvišeni iztaknuo zaslužni rad naših učenjaka, ali je umno opazio i mnoge pogriješke u tom radu.“⁸⁴ Nažalost, nije zabilježeno što je biskup o tom važnom problemu govorio i na što je mislio. Najvjerojatnije ga se samo dotaknuo. U to su vrijeme odlučnu ulogu preuzimali hrvatski vukovci, pa je možda kritika bila njima upućena.

⁸¹ Zajc nije bio osobno nazočan zbog bolesti i oporavka u Opatiji, ali izvori ne govore tko je umjesto njega zabio čavlic s njegovim imenom.

⁸² Na proslavi je bilo 18 hrvatskih pjevačkih društava (s „Davorom“).

⁸³ *Posavska Hrvatska*, 22. 8. 1896., 34., „Davorova“ slava.

⁸⁴ *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, 30. 8. 1896., 16, Blagoslov barjaka pjevačkog društva „Davora“ u Brodu, str. 150.

Dopisnik lista *Obzor* govori o „nezapamćenom“ posjetu u crkvi. „Bilo ih je, koji su već od sedam ura bili u crkvi, samo da bolje čuju pjevače, koji imadoše po programu pjevati na koru, i da mogu lice gledati mladoga i za crkvu i za domovinu žarko čutećeg starca, biskupa Strossmayera, uzdanicu i miljenika svoga.“ Biskup je želio govoriti petnaestak minuta, a „u velikom svomu apoštolskom revnovanju otegnuo se govor na sat i pol“. Možda i ovaj slučajni termin „otegnulo se“, unatoč svim pohvalama, govori o tome kako je biskup malo izgubio orijentaciju za vrijeme. Dopisnik se prisjeća ranijih njegovih govora, naročito govora prilikom otvaranja Galerije, kad je govorio o utjecaju umjetnosti „na plemenito budjenje vjerskih čuvstava“. Prenoseći temeljnu misao govora uz posvetu zastave, dopisnik kaže da je ona vezana za „otajstvo kršćanstva i Svetog Duha, kojimi treba da je posvećen rad svakoga društva, naročito ‘Davora’“. „Biskup iztaknu, koli je potrebna istinitost, značajnost, ljubav, sloga, pravednost itd. pojedinaca, društava i cijelih naroda, spominjući za sve to primjere i citate iz sv. pisma; jer narodi, koje rese ove vrline, koji su pravedni, značajni, složni, mogu velika djela izvoditi. Što pojedinac ne može, to može njih više; to može društvo, pa za to svako društvo mora nastojati, da označeni cilj doskoči. Ljubimo sve što je plemenito i lijepo a nada sve Boga, a za tim iz sve duše svoju vjeru i dom mili. Ovdje je shodno umetnuo, a naročito krasnom našem spolu namienio, da svoj jezik iznad svakoga inoga ljubi i s njim se jedino služi. Dobro je znati više jezika, da se možeš u neizbježivoj potrebi drugim tuđim poslužiti. Nu, gdje to zbiljska potreba ne zahtijeva, tu ne rabi drugi osim mili hrvatski. Tuđe poštuju a svoje ljubi. Na svršetku blagoslovi sve prisutnike od prilike ovako: Blagoslivam vas kao Vaš biskup, Vaš duhovni pastir u ime Oca, pod kojim imenom otca razumjeva se na nebu i zemlji uzdržavatelja svega. Blagoslivam vas u ime Sina, koji je iz ljubavi sve, sve za nas dao, pa i svoj život. Blagoslivam Vas u ime Duha Svetoga, da Vas okrijepi i ojača milošću svojom po sve vijeke vjekova! Amen.“⁸⁵ Autor dopisa hvali refleksije biskupa o moći kršćanstva “pokazavši na primjer Napoleona I i Pija VII, podsjetivši nas sve na poslanicu sv. Pavla Korinćanima, koji se ne mogoše složiti u jedinstvu, makar da štovahu apostole, aludirajući očito time na naše stranačke prilike, apostrofirajući ženski svijet, da ljubi svoj jezik, jer za što se srce gospojinsko zauzme, to je bez ikakove sumnje prije ili poslije uspješno i slavadobitnom cilju privedeno“.⁸⁶

Matineja. Crkveno slavlje time je završeno, pa su se svi uputili na svečanu matineju, odnosno koncert, u „pjevački hram“. *Posavska Hrvatska* osobito

⁸⁵ *Obzor*, 18. 8. 1896., Brod, 16. kolovoza.

⁸⁶ Isto. Osječki list *Die Drau* nije baš imao pohvala za biskupov govor. Dopisnik je napisao: „Nakon mise biskup Strossmayer održao je jednoipolnatnu propovijed, koja je slušatelje prilično umorila.“ *Die Drau*, 18. 8. 1896., Provinz-Chronik. Zanimljivo da dopisnik *Die Drau* ne spominje biskupa među onima koji su zabili čavlic na zastavi. Prema ostalim izvjestiteljima, on je to prvi učinio.

žali što je došlo do nesporazuma pa povorka koja je išla iz crkve u „pjevački hram“ nije slikana. Kolona je išla iz samostana Molinarijevom ulicom, a fotograf ju je čekao u ulici Franje Josipa.

Fotelje u „pjevačkom hramu“ bile su osigurane za posebne goste, među kojima su bili biskup, kuma, djeveruše. Kad se pojavio biskup u pratnji s kumom i djeverušama, nastale su ovacije. Matineja je započela kratkim govorom predsjednika „Davora“, koji se zahvalio na velikom odzivu. Sva pjevačka društva skupila su se i pod ravnanjem Nikole Fallera otpjevala „Liepa naša domovina“ prema obradi samoga zborovođe, „uz pratnju orkestra, koju je občinstvo stojeć slušalo i burno pozdravilo“. Bilo je ovo, kako je već rečeno, prvi put da je hrvatska himna izvedena ovako, po preporuci Hrvatskoga pjevačkog saveza. O samom koncertu izrečene su pohvale, „ali se pravedno i obćenito prigovara“ da je program bio predugačak (14 točaka). „Što god je više od 7 točaka, previše je“, zaključila je *Posavska Hrvatska*.⁸⁷

Izvedena su tom prigodom djela Smetane, Zajca, Fallera, Eisenhuta, Jenka itd. Nastupila su s raznim programima sva gostujuća pjevačka društva. Za nastup „Davora“ autor u *Posavskoj Hrvatskoj* kaže da se primijetilo kao da mu nedostaje zborovođa, „koji bi svojim celim ravnanjem ulio pjevačem više srčanosti, a občinstvu interesa za pjesmu“. Žali što „Davor“ i ovom zgodom nije otpjevao koračnicu, kojom se program mogao završiti. Pisac ističe da su najvećim pljeskom nagrađena pjevačka društva „Merkur“, „Dunav“, „Lipa“, „Davor“ i „Kolo“. „Ogrešili bi se da ne iztaknemo, da se i vojnička glasba majstorski poniela. Produkcijom Smetane osvojila je srca svih na čemu čast g. Hellera.“ Kad se digao biskup, nastalo je klicanje njemu i kumi, a oni su se s djeverušama udaljili iz „pjevačkog hrama“, čime je ovaj glazbeni program bio završen.

Poslije matinéa, a prije banketa, primao je biskup posjete. Prvi ga je posjetio barun Rukavina, predsjednik Kluba zastupnika Stranke prava u Hrvatskom saboru. Bio je to važan gost i važan susret, o čemu će biti više riječi nešto kasnije. Predstavnik iz Bosne i Hercegovine doveo je „poznati otačbenik g. Marko Šešelj“, kojemu je biskup obećao pomoć za gradnju doma bratovštine sv. Antuna u Mostaru. Jedan dopisnik iz Dervente, sudionik slavija, predstavlja Marka Šešelja kao „poznatog rodoljuba i stradatelja za našu stvar“. Gosti iz Sarajeva, Mostara, Tuzle, Travnika, Dervente pružili su Šešelju tu čast i „time bar neku utjehu pružiše čovjeku, koji je najviše progonjen radi svete hrvatske misli u Bosni i Hercegovini“.⁸⁸ Odašlanstvo HPD „Kolo“ u posjetu biskupu zamolilo je pomoć da može svake godine u drugom kraju Hrvatske „širiti hrvatsku pjesmu, i tim buditi hrvatsku sviest, što je svakako biskup veledušno u izgled stavio“, ističe se u *Posavskoj Hrvatskoj*.

⁸⁷ *Posavska Hrvatska*, 22. 8. 1896., 34, „Davorova“ slava.

⁸⁸ *Hrvatska domovina*, 25. 8. 1896., 194, Derventa 19. kolovoza.

Banket. Svečani ručak bio je u „Kasini“, gdje su biskup i kuma srdačno dočekani. Uz ove aplauze *Posavska Hrvatska* ističe još i one s kojima je dočekan i praćen barun Rukavina. Za odličnike bio je pripremljen poseban stol za kojim su sjedili biskup i kuma, barun Rukavina, gradonačelnik, pukovnik u miru Olujević, predsjednik „Davora“ te kotarski predstojnik Winkler, kao zastupnik župana.⁸⁹ Na banketu bilo je oko 350 gostiju (u *Obzoru* spominju preko 400). *Posavska Hrvatska* ističe da se uočio manjak poslužitelja za toliki broj gostiju. „Ipak, uglavnom nije bilo prigovora na banketu, jer je jelo i pilo bilo dobro, a imenito tko se znao na praktičan način pomoći, taj je prošao bogovski.“ Banket je pratila pjesma, koja je uvećavala dobro raspoloženje. Kad je došlo na red pečenje, ustao je predsjednik „Davora“ i nazdravio kralju, „spojiv zgodno s tim i pozdrav domovini“, na što „zaoriše pjevači ‘Liepa naša domovina’“, a poslije je glazba svirala „carevku“. Obje pjesme svi su slušali stojeći. Zatim je predsjednik nazdravio biskupu, što je popraćeno pjesmom u čast Strossmayeru „Ljubimo te, naša diko“. Biskup je uzvratio zdravicom najprije kumi pa njenom mužu. Potom je predsjednik nazdravio gostima, a „kad je spomenuo ime baruna Rukavine, nastala frenetički pljesak i živio, koji potraja nekoliko časakah, na kojem se odlikovanju g. barun dostojanstveno zahvalio“.

Potom su se čitali brzojavi. Od 54 prispjela brzojava, osobitom naklonošću popraćeni su brzojavi slovenskih pjevačkih društava „Ptuj“, koji su se sastali baš taj isti dan u Brežicama. Odatle su poručili: „Skupljeni slovenski pjevači i pjevačice pozdravljaju najusrdnije bratske hrvatske sokolove, kličući: Živila sloga slovenskog i hrvatskog naroda. Za Slovensko pjevačko društvo ‘Ptuj’ Boktor Horvat, predsjednik.“ Iz Brežica se javio slovenski i hrvatski kompozitor Serafin Vilhar, koji je poručio sakupljenima u Brodu da je „u duhu“ s njima, te želi: „Bože živi te blagoslovi hrvatsku narodnu pjesmu“. Brzojavni pozdravi i čestitke stigli su iz Graza, Melka iz Slovačke, Zagreba, Samobora, Rijeke, Iloka, Rume, Mitrovice, Varaždina, Virovitice, Osijeka, Mostara, Travnika, Tuzle, Bakra, Kraljevice i mnogih drugih mjesta iz Hrvatske. Svi su izražavali želju za slobodom, slogom, napretkom hrvatskog naroda i Hrvatske. Travnički pravaši poželjeli su da slava „Davorova“ donese i „blagoslovljenoga ploda Bosni ponosnoj i krasnoj Hercegovini“. Dr. Amruš, rođak braće Brlić, pozdravio je u brzojavu Strossmayera, čestitao kumi i „Davoru“, a predsjednik Hrvatskoga pjevačkog saveza Arnold uz to podsjetio na geslo saveza „Pjesmom k slobodi“, i poželio: „živila Hrvatska, ne zaniemila nikad Hrvatska pjesma, živili pjevači“. S proslave je upućen brzojav sudionicima u slovenskoj pjevačkoj proslavi u Brežicama, „Slovenskom pevskom društvu

⁸⁹ *Obzor* ovako raspoređuje goste: na čelu biskup, s desna njemu kuma, s lijeva umirovljeni pukovnik Olujević, a onda dalje redom: načelnik Piskur, dr. Voršak, Gabro Babić, kotarski predstojnik Winkler, Juraj barun Rukavina, braća Brlić, mjesni župnik Leskovac i gvardijan: *Obzor*, 18. 8. 1896., 189, Brod, 16. kolovoza.

v Ptujii“.⁹⁰ Ovo izražavanje slovensko-hrvatskih simpatija u Brodu i u Brežicama dio je onih raspoloženja koja su tada prevladavala među Slovencima i Hrvatima. Još na „Gradjanskom komersu“ 12. ožujka 1893., organiziranom u proslavu sjedinjenja opozicije, klicalo se hrvatsko-slovenskoj uzajamnosti. Slovenac France Marn te župnik Franjo Forko proglašavaju Slovence „planinskim Hrvatima“, uz burne poklike nazočnih: „Živili Slovenci, živili <planinski Hrvati>“.⁹¹ Na otkrivanju spomenika hrvatskome pjesniku Ivanu Gunduliću 26. lipnja 1893. slovenski liberalni prvak dr. Ivan Tavčar izjavio je da Slovenci mogu ostvariti svoje narodne težnje samo na temelju programa Stranke prava. Tu su izjavu *Crvena Hrvatska* i *Hrvatska* proglasile najvažnijim događajem dubrovačke proslave. Na proslavise govorilo o ujedinjenoj Hrvatskoj „u kojoj jedinoj je iskati spas i napredak i Hrvatom i Slovencom“, kako je pisala *Naša sloga*, preporodni list istarskih Hrvata.⁹² U Državnopravnom programu Hrvatske sjedinjene opozicije (Stranke prava i Neodvisne narodne stranke), dogovorenom 14. travnja 1894., taj odnos je istaknut riječima: „Hrvatska sjedinjena opozicija, stojeći na temelju državnoga prava i narodnog načela, radit će svim zakonitim sredstvima, da se narod hrvatski, koji stanuje u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, na Rieci s kotarom i u Medjumurju, Bosni, Hercegovini i Istri sjedini u jedno samostalno državno tielo, u okviru habsburške monarkije, te će podupirati svom snagom i nastojanje braće Slovenaca, da se i slovenske zemlje ovomu državnom tielu prikupe.“ Na polaganju kamena temeljca za Starčevićev dom 26. lipnja 1894. dr. Tavčar (došao je bez znanja Hribara, koji je poziv odbio) izjavio je da se osjeća „planinskim Hrvatom“, da se tako osjećao i prije dvadeset godina, od kada je proučio Starčevićeve spise. Prvaci slovenskih liberala, Ivan Hribar i dr. Ivan Tavčar, s nakolonošću su pratili nastanak „Sjedinjene opozicije“, ali Hribar je bio blizak obzorašima, i odbacivao je tezu da su Slovenci dio hrvatskog naroda. Tavčar je, kao što vidimo, bio blizak pravašima.⁹³ Kao primjer ove hrvatsko-slovenske bliskosti može poslužiti i činjenica da je „Davor“ bio član „Glasbene matice“ u Ljubljani. Na sjednici društva 20. svibnja 1895. poslan je prinos od 2 forinte.⁹⁴

⁹⁰ *Posavska Hrvatska*, 22. 8. 1896., 34, Brzjav; „Slovensko pevsko društvo v Ptujii“ svake godine organiziralo je narodnu i pjevačku svečanost u nekom većem mjestu u kojemu je bilo pjevačko društvo. Svi ovi pjevački zborovi bili su članovi „Slovenskoga pevskeg društva v Ptujii“. Na tom zajedničkom susretu raspravljalo se i o potrebama saveza i birao odbor za sljedeću godinu. Na taj način se budio slovenski narodni osjećaj spram snažnoga njemačkog utjecaja. Godine 1896. bio je susret u Brežicama baš 15. kolovoza, pa je tako onemogućen dolazak slovenskih i dijela hrvatskih pjevačkih društava u Brod, odnosno u Brežice: *Obzor*, 17. 8. 1896., 188, Slava u Brežicama; *Agramer Tagblatt*, 18. 8. 1896., 189, Das Sängerfest in Brod.

⁹¹ Gross, *Izorno pravaštvo*, str. 766.

⁹² Nevio Šetić, *O povezanosti Istre s ostalih hrvatskim zemljama. Naša sloga 1870.1915.*, Zagreb, 2005., str. 383.

⁹³ Gross, *Izorno pravaštvo*, str. 798-800.

⁹⁴ Zapisnik od 20. svibnja 1895. „Glasbena matica“ u Ljubljani je društvo osnovano 1872. s ciljem da potiče i podupire slovensko glazbeno stvaralaštvo i izdavačku djelatnost. Tijekom

Obzor je donio izvješće o događanjima na banketu s ponekim nijansama. Izvjestitelj ne spominje pljesak barunu Rukavini, rezervirajući to samo za biskupa. Kad je biskup ušao u Kasinu, „svi pjevači i cjelokupno po izbor občinstvo zapjevalo je ‘Ljubimo Te, naša diko’. Jest, ljubimo Te, biskupe, jer dok Tebe budemo ljubili, dotle znamo, da se možemo još oduševljavati za svetu stvar otačbine i za nju pregarati. Smije se biskup, blagoslivlje, a obrazi gore od radosti; one oči što no svijetle kano dva svjetionika, siplju vatru ljubavi nad mile svoje slavitelje. Kad se malo sve primirilo, i kad su svi sjeli, svaki se zbiljski prihvati posla; jedno vrijeme ne čuješ ništa do zveketa tanjura i štopota noževa, vilica i žlica. Svaki ima posla sa samim sobom“. Za vrijeme jela digne se predsjednik „Davora“, dr. Vatroslav Brlić, i održi zdravicu, najprije kralju, a onda biskupu. Tu je govor dr. Brlića u *Obzoru* malo više parafraziran. Brlić je nazdravio biskupu „iza sjajne one dobe dubrovačke prvoga kulturnoga lučonoše našega; u našem životu onoga, oko koga se svi kupe, što dobro misle te koga svi štuju i ljube, biskupa koji no i ovamo podje među ljubljene si Brodjane, među odane si svećenike idealizma – pjevače“. Kad je Brlić završio, zaorilo se „Živio Strossmayer“, „mniš e će se zidine razvaliti“, opisuje atmosferu dopisnik *Obzora*.⁹⁵ Pjevači ponovno zapjevaju „Ljubimo te, naša diko“. Biskup nazdravlja kumi i njezinom suprugu. Glazba potom zasniva himnu kumi, koju je skladao kapelnik vojničkog orkestra V. Heller, a „Kolo“ otvori pjevanje pjevačkih društava skladbom „Crnogorac Crnogorki“. Potom su slijedile pjesme drugih društava. Poslan je brzozav Slovenskom pevskom društvu ‘Ptuj’ u Brežice, a iza toga pročitano oko 80 brzozava uz „Davorovo“ slavlje. Potom su slijedili trenutci opuštanja, razgovora i rastanka: „Učestnici – svaki u svom okolišu – uz cigaretu i čašicu prepustio se uživanju što no ovako veličajnu slavu doživje i preživje pod okom dragoga Štrosmajera. Prije no što će otići, zaželi da mu ‘Kolo’ još jednom odpjeva ‘Hrvatskoj’ od Novaka, tekst od dra Zahara, što no mu se sinoć za serenade toliko svidje (...) sluša biskup pozorno, da mu ni jedna nota, ni jedna nuanca neuteče; veseli se, kima glavom i svoga mladoga kanonika Voršaka na jednaku pozornost upućuje, što ovaj i sam preradostan čini (...) biskup blagoslivlje svoje ‘Kolo’ i oprašta se desno, lijevo, svim i svakomu baca poljubce sa angeoskih usana svojih i rukama domahuje: Da ste mi zdravo, mili sinci moji, moje nastojanje radja prelijepim plodom! Pjevači na poljubce i mahanje odvrćaju sa veselo odpjevanom ‘Glasna jasna’ – iza koje ode biskup odpraćen sa hiljadama pozdrava, poklika i molitava.“⁹⁶

vremena proširila je djelatnost na čitavo slovensko etničko područje i razvila se u središnju slovensku glazbenu ustanovu do 1918. Poslije 1918. gubi dominaciju. Nakon Drugoga svjetskog rata održao se samo pjevački zbor Glasbene matice: v. *Muzička enciklopedija*, sv. 1 (A-J), glavni redaktor Josip Andreis, Zagreb, 1958., str. 545.

⁹⁵ *Obzor*, 19. 8. 1896., 190, Brod, 16. kolovoza.

⁹⁶ Isto.

Pučka svečanost u Jankomiru. Za sve druge goste, koji nisu bili u Kasini na objedu, bila je priređena „pučka svečanost“ u Jankomiru. Kerdić piše kako je „uprav užitak bilo gledati onaj mravinjak i onu buku, gdje čas glasba pjesmu, čas pjesma glasbu izmjenjuje“. Veliki Jankomir bio je ovaj put premalen za sve one koji su htjeli biti dionici ovoga slavlja. Kerdić piše: „A srdce ti se uprav razdragalo, kad si vidio naše krasotice uhvatiti se u kolo, unatoč ne baš najzgodnijem tlu. Ali oduševljenje ne pita, i ako su njezine nožice možda i do gležanja zagazile. Pri tom su dakako bile kolovdje naše ‘Davorašice’, pa bi se ta zabava bila protegla do kasno u noć, da nije nevrete proteralo mnoge kući, iz straha da se ne razhlade, pa neplate možda i glavom ovaj časak radosti.“ Autor se žalosti što je ova zabava bila bez ulaznica, a mogla je donijeti u blagajnu „Davoru“, uz 10 nč ulaznine, barem stotinjak forinti.⁹⁷ Kiša koja je cijeli dan poštedjela goste, navečer je sve to nadoknadila, pa su gosti s Jankomira morali pobjeći. Noćnim vlakom otišli su prvi gosti, a ujutro, u ponedjeljak, ostali, svi ispraćeni u društvu domaćina „Davoraša“, „uz najsrdačniji oproštaj s Brodom, pram kojega gradjanstvu nemogaše dosta smoći hvale, koli glede srdačna prijetka, toli glede gostoljubiva udomljenja, što budi najkrasnijom plaćom našem gradjanstvu na uloženom trudu“,⁹⁸ piše Kerdić, koji nije imao običaj olako dijeliti pohvale.

Niti *Obzor* nije uskratio pohvalu Brođanima za lijepa dva dana, koliko su bili domaćini. „S Bogom, braćo brodska! Primiste nas i ugostiste vjerni staroj tradiciji brodskoj; mi se okrijepismo gledajući vašu hrvatsku svijest; vi se okrijepiste, videći ovakovo zaledje. Ispunile se želje Vaše i naše. Živila koalirana opozicija!“ Posljednja rečenica je vrlo značajna. Odaje jasno temeljni politički rezultat postignut na ovom slavlju.

Završni čin proslave odigrao se u kući dr. Vatroslava Brlića. On i njegova mlada supruga pripremili su svečani objed u svojoj kući na kojem su bili, uz biskupa Strossmayera i druge odličnike, i predsjednici i tajnici pjevačkih društava koja su sudjelovala na proslavi. Među njima je bio i Julije Kempf, tajnik Hrvatskoga pjevačkog društva „Vienac“ iz Požege. On ističe kako je, naravno, „centrum pažnje sviju bio dakako biskup Strossmayer, koji je i tom zgodom ushitio nazočne divnim svojim primjedbama te klasičnim patriotskim govorom“. Prisjeća se u svojim zapiscima Kempf posljednjeg susreta, kada je mogao „posljednji put (...) licem u lice gledati i slušati velikoga mecenata i oca domovine“.⁹⁹ Ivana Brlić Mažuranić, koja je ugostila biskupa, posebnu je pažnju posvetila upravo ovom događaju koji se odigrao u njezinom domu nakon proslave. Za nju je bio toliko važan da ga je spomenula u svojoj autobiografiji. Njezina želja da čuje

⁹⁷ *Posavska Hrvatska*, 22. 8. 1896., 34, Pučka svečanost u Jankomiru.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Kempf, *Moja požeška sjećanja*, str. 161.

velikoga govornika Strossmayera dugo nije bila ispunjena. Nije za nju očito ni govor na posveti zastave bio posebno nadahnuće. No, prenijela je ono što se dogodilo za njihovim stolom poslije. O tome je Ivana u svojoj „Autobiografiji“ zapisala: „Svatko može da zamisli kolikom sam željom očekivala da jedanputa uhvatim jedan od onih govorničkih trenutaka velikog biskupa koji su njegovu slavu, a hrvatsko ime iznieli pred ciele obrazovani sviet. Nu prigode su prolazile, čula sam ga svečanim zgodama mnogo puta uzvrćati pozdrave gostiju, čula sam dva put propovjed njegovu – nu moje srce, koje nije htjelo da se vara, priznavalo je samo iztančano znanje i veliku vještinu govornika, al nije osjetilo onoga, što znači pravu pobjedu govornika. I već sam mislila da je visoka starost (biskupu je tada bilo preko 70 godina) zapretala odviše duboko onu pravu iskru govorničkog genija. Čekalo me u tom veliko i skoro bi rekla potresno iznenadjenje. Biskup Strossmayer preuzeo je uzprkos starosti osobno posvetu barjaka pjevačkog društva ‘Davora’ u Brodu, kojem sam barjaku ja kumovala. Upravo usljed dolazka biskupova bila je čitava proslava prodahnuta tolikim zanosom i skladom, te je urodila pozdravima i ovacijama punim zaista pravog oduševljenja. Biskup bio je gostom u našem domu, te kad je prigodom večere opet pao zanosan govor velikom sinu domovine – progovorio je iznenada biskup glasom i gestom neodoljivim u potresnom dojmu koji su na prisutne učinili. ‘Naš spasitelj, Sin Božji, poginuo je na križu razapet za spas ljudstva, jer ga je vruće ljubio. A ja, slabi starac, na koljena bih pao pred Bogom Svemogućim i suzama zahvalnicama orosio bih zemlju, kad bi mi dozvoljeno bilo, da svoje staračko tielo položim na križ, da razapet dovršim život svoj za spas svoje hrvatske domovine.’ Razširiv ruke stajao je starac, prodahnut silnim čuvstvom, zanešen moćju vlastite rieči, kao da je u duhu uslišana molitva njegova, te da stoji propet na nevidljivom križu za spas svoje domovine. Tada sam upoznala, koja je morala biti snaga ovog govorničkog genija, koji iz iste staračke slabosti ovakove dojmove izbija!“¹⁰⁰

Političke polemike uz „Davorovu“ proslavu u Brodu

Važan detalj s te proslave, na koji se osvrću tiskani mediji, bio je susret biskupa s barunom Rukavinom, predsjednikom Središnjeg odbora domovinaša. U pauzi pred ručak, kada je biskup primao goste, prvo je primio Rukavinu, „koji dodje sa predsjednikom ‘Davora’ – svečara, pozdraviti ga i stisnuti mu iskrenom odanosti posvećenu desnicu. Što su se hrvatski ovaj velesvećenik i ovaj hrvatski aristokrata razgovarali, sve kad bismo povjerljivo i saznali, ne bi

¹⁰⁰ AOB, k. 83, sv. 45. „Autobiografija“ je prvi put objavljena u *Hrvatskoj reviji* br. 5, Zagreb, 1930., str. 241.-249. Objavio ju je i dr. Vinko Brešić u knjizi *Autobiografije hrvatskih pisaca*, Zagreb, 1997., str. 521-531. S posuvremenjenim pravopisom i jezikom „Atobiografija“ je donijeta u: Ivana Brlić Mažuranić, Članci i rasprave, priredila Marina Protrka Štimac, Slavonski Brod, 2013., str. 127-145. Knjigu je izdao Ogranak Matice hrvatske u Slavanskom Brodu u okviru *Sabranih djela Ivane Brlić Mažuranić*, koja je izdao taj Ogranak.

spadalo u okvir ovoga opisa, nu i sam taj fakat dostatan je, da digne koprenu nad tajnovitošću svrhe, za kojom se teži i nastoji. Bilo sretno, bilo beričetno! Taj glas izvija se iz srdaca svih dobro mislećih patriota.“¹⁰¹ U drugom izvješću iz Broda *Obzor* opisuje svečani koncert u „pjevačkom hramu“. Značajan je ovaj tren koji glasilo obzoraša opisuje: „Svi pjevači odpjevali su zajedno: ‘Rudi zora’ i ‘More’. Za pjevanja prve na riječi: ‘složit će se braća’ – biskup je zapljeskao i pogledao prema nebu s molbom, da to bude, pa da prisutnost njegova i baruna Jurja Rukavine pri ovoj slavi, pa i ona sama, bude izhodištem boljoj budućnosti.“¹⁰² Očito je bilo da se nije mogla sakriti politička tendencija susreta biskupa Strossmayera i baruna Rukavine, iako se to željelo. No, kao što vidimo, sam *Obzor* ju je obznanio. Aluzija na to političko značenje susreta u Brodu nalazimo i u *Hrvatskoj domovini* i u *Posavskoj Hrvatskoj*.

No, problem je bio u tome što je *Obzor* cijelu proslavu u Brodu prikazao kao proslavu biskupa Strossmayera, „prvog sina domovine“, zapravo stranke obzoraša.¹⁰³ Dopisnik *Hrvatskoga prava*, glasila Čiste stranke prava, koje je komentiralo događaje u Brodu, ističe da je na zbivanjima u Brodu „sve nosilo značaj oduševljenoga bratinstva obzorašah s domovinaši“. Pisac se čudi kako je barun Rukavina, „koji ne trpi nikakvog kumirstva“, i tu je antipatiju javno izjavio u pismu Barčiću protiv autorireta Ante Starčevića i Strossmayera, „kako je taj barun Rukavina sada prignuo svoje ponosno čelo pred obzoraštinom“. U Brodu se dogodilo „jedno malo čudo“. U članku se napose naglašava pisanje *Obzora*, koje je i u ovom radu naznačeno. Riječi „stisnuti mu iskrenom odanosti posvećenu desnicu“ *Hrvatsko pravo* posebno ističe, kao znak podređivanja domovinaša biskupu Strossmayeru.¹⁰⁴ I opis ponašanja biskupa kod pjevanja

¹⁰¹ *Obzor*, 19. 8. 1896., 190, Sa brodske slave.

¹⁰² *Obzor*, 18. 8. 1896., 189, Sa brodske slave II.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Od kraja 1892., nakon loših rezultata na izborima, vodstvo dviju oporbenih stranaka, Stranke prava i Neodvisne narodne stranke, nastojalo je ostvariti međusobnu suradnju. „Sporazumak Stranke prava i Neodvisne narodne stranke“ postignut je 10. prosinca 1892. Na Silvestrovo 1892. proglasili su i *Obzor* i *Hrvatska* sjedinjenje obiju opozicijskih stranaka, što je izazvalo veliko oduševljenje. Senzacionalni susret Starčevića i Strossmayera u Krapinskim Toplicama 20. lipnja 1893. vrhunac je sloge. No, ni jedan ni drugi nisu prihvatili to iskreno. Za Starčevića je Strossmayer ostao „Slavoserb“, a za Strossmayera Starčević je bio i ostao „razvratnik i mahnitavac“. Zajednički program „Hrvatske sjedinjene opozicije“ dogovoren je između Stranke prava i Neodvisne narodne stranke 14. travnja 1894., a 26. lipnja 1894. usvojen je na skupštini Stranke prava. No, ovaj pokušaj sloge pokazao se vrlo prolaznim. Iako su imali zajednički program, do stvaranja zajedničke stranke nije došlo. Nastavilo se ranije viđeno međusobno optuživanje, kojemu je dodan još jedan razlog: optuživanje tko je kriv što nije postignuto jedinstvo: Stjepan Matković, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, Zagreb, 2001., str. 345-346; M. Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973., str. 277-281; Gross, *Izorno pravaštvo*, 765-770. Nakon raskola u Stranci prava 1895. *Hrvatsko pravo* napada domovinaše, napose Folnegovića, da su htjeli podrediti Stranku prava Strossmayeru.

kompozicije „Rudi zora“, kad su pjevači pjevali „složit će se braća“, da je tada Strossmayer „zapljeskao i pogledao prema nebu s molbom, da to bude, pa da prisutnost njegova i baruna Rukavine pri ovoj slavi i ona sama (slava) bude ishodištem boljoj budućnosti“, za *Hrvatsko pravo* je definitivna pobjeda Frana Folnegovića, kojeg se od ranije optuživalo da je u Đakovu zajamčio da će Stranku prava podvrgnuti biskupu Strossmayeru i s ostacima obzoraša stvoriti jednu falangu. Autor je krajnje kritičan prema Strossmayerovom ponašanju u vrijeme pregovora oko jedinstva oporbe prije tri godine. Smatra ga velikim krivcem što ta sloga tada nije postignuta. Cijeli taj sukob oko sloge urodio je „urotom skovanom u Djakovu, urotom koja je Stranku prava imala podvrći jednomu, makar i zaslužnu za hrvatsku prosvjetu – austrijskomu tajnom savjetniku, koji već obzirom na taj svoj čin, ne može hrvatskom narodu biti ono, što je za njega bio, što svojom naukom i primjerom nepokolebive značajnosti jeste i sada još, a bude i kroz nebrojene buduće naraštaje Ante Starčević“. Obzoraštvo je prihvatilo „ruku pomoćnicu i saveznicu ponuđenu od očajavajućeg domovinaštva. Taj savez, tu ‘slogu’ blagoslivlja sada biskup Strossmayer, on poziva i Božji blagoslov na to nedonošče političkog lutanja“. Domovinaši su, prema mišljenju izraženom u članku, ne samo izdali Antu Starčevića, nego ga i klevetali i pogrdili. „Naravno je, da ih je ta mržnja nagnala u grdnu petljaniju, u savezništvo s onim, preko kojih je narod hrvatski bio već prešao na dnevni red. Je li to sloga?“, pita se autor u *Hrvatskom pravu*.¹⁰⁵ U drugom članku se razmatra ponašanje u Brodu baruna Rukavine, koji je nekada „bio najodrdječitiji protivnik svakoga pregovaranja sa obzoraši,¹⁰⁶ koji nije htio potpisati ni program Stranke prava i obzorašah¹⁰⁷ (...) taj isti barun, koji je opravdano i razborito, dok se je još držao Star-

¹⁰⁵ *Hrvatsko pravo*, 19. 8. 1896., 239, Petljanije.

¹⁰⁶ Tako su se, po glasilu *Obzor*, zvali pripadnici Neodvisne narodne stranke, koja je nastala secesijom 22 zastupnika iz Narodne stranke 3. 9. 1880. Povod za to bila je naredba ministra financija od 18. 5. 1880., prema kojoj je financijsko ravnateljstvo u Zagrebu trebalo otvoriti besplatni tečaj za učenje mađarskog jezika. U samoj naredbi obećavlo se „primjereno promaknuće“ uspješnim slušateljima tečaja. Na temelju okružnice financijskog ravnatelja u Zagrebu, Antala Dávida, već 1. lipnja 1880. taj tečaj je počeo s radom (*Davidova škola*). Dostokora je uslijedila pobuna naroda zbog protuzakonitih grbova. Novu stranku vodio je Matija Mrazović, a pridružili su mu se ugledni hrvatski intelektualci Kosta Vojnović, Fran Vrbanić i ubrzo Franjo Rački. U programu stranka je isticala da želi zakonitim načinom postići „preinačenje postojeće nagodbe koje bi vrstno bilo: udjelotvoriti cjelokupnost kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“, osigurati samostalnost „osnovanu na državnoj individualnosti kraljevine“, a prije svega da se vojna granica reinkorporira. Stranku je podupirao biskup Josip Juraj Strossmayer: Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb, 1962., str. 459-460; Tihomir Čipek, Stjepan Matković, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.*, Zagreb, 2006., str. 284-286.

¹⁰⁷ Barun Rukavina kao predsjednik Kluba Stranke prava nije podržavao ni Franka ni Folnegovićevo nagodbenjaštvo. Uz Davida Starčevića, on je jedini čelnik stranke koji je odbio potpisati program iz 1894. Prosvjedovao je protiv pisanja *Hrvatske*, kojim se Folnegović dodvorava Khuenu. Zahtijevao je da se cijeli uređivački odbor pozove na odgovornost, što znači da se zapravo Franku oduzme glavni nadzor. Kako se to nije dogodilo, Rukavina je

čevičevih načelah, smatrao u obstanku obzoraške dvolične, neiskrene, sebične i pohlepne frakcije samo zaprieku za oživotvorenje pravah hrvatskog naroda, taj je barun Rukavina eto sada pružio ruku pomoćnicu i saveznicu toj istoj frakciji petljanacah, sagnuo je siedu svoju glavu pred nosiocem austrijanštine, sdužio se je s onimi, koji su uvijek bili najljući protivnici Stranke prava! Što se to dogodilo od risa baruna Rukavine?“ pita se autor članka u *Hrvatskom pravu*.¹⁰⁸ Ovim savezom sklopljenim u Brodu, prema mišljenju glasila Čiste stranke prava, potvrdilo se da su „domovinaši odbjeglice od Starčevičeve zastave, domovinaši su raskolnici Stranke prava, domovinaši su okrinkani obzoraši. Zato i idu u savez s obzoraši, zato im i pružaju ruku pomoćnicu, jer su jedna duša u dva tiela. Sad će i narodu pući medju očima“, nadao se pisac članka u *Hrvatskom pravu*.¹⁰⁹

Nakon ovih napada Frankovoga glasila, neki nepoznati autor, koji je izražavao mišljenje uredništva, branio je biskupa u *Obzoru* pripisujući krivicu za neuspjeh stvaranja jedinstvene oporbe 1893/94. Josipu Franku. Vrijednost onoga što se dogodilo u Brodu vidi u tome da se nastavio put zbližavanja oporbe. „Za to je matica stranke prava oko *Hrvatske domovine*, provodeći cilj zbližavanja opozicija, trebala približiti se ponajprije biskupu, te joj svaki patriota za ovaj postupak mora biti iskreno zahvalan. Jer kad biskup posveti narodnu slogu svojim odobrenjem, onda će se ona u istinu i oživotvoriti, pa će oni, koji su tomu doprinieli, učiniti neprocjenjivu zaslugu otačbini.“¹¹⁰

Tu se polemike nisu zaustavljale. Problem je bio u tome što je *Obzor*, kao što je rečeno, prikazivao događanja u Brodu kao slavlje ponajprije biskupa Strossmayera. *Posavska Hrvatska* s čuđenjem komentira pisanje *Obzora*, koje je išlo za tim da se slava u Brodu prikaže „izključivom slavom velikog našeg biskupa“. Dopisnik glasila obzoraša je, prema Kerdićevom mišljenju, time naštetio samom biskupu, koji takvu slavu nije želio. On nije zaslužio „da se oni izkazi zahvala občinstva prema siedom starcu izvru u politički kapital gg. generalah bez vojske u Zagrebu“. Zato Kerdić ističe „da to nije bila slava niti čije ličnosti niti političke stranke, već hrvatske pjesme, *cieloga Hrvatstva*“.¹¹¹ Barun Rukavina odazvao se pozivu dr.Brlića i došao na proslavu. Želio se upoznati „sa našim prilikama amo u dolj. Hrvatskoj“. „Čim

istupio iz Stranke prava. Svoj istup objavio je u *Narodnim novinama*, a ne u *Hrvatskoj* ili *Obzoru*. Starčević je navodno proglasio ovu optužnicu iz zagorskoga kluba protiv Franka „austrijskim sduhom“, što je uvrijedilo Rukavinu kao njegovoga vjernog poklonika. Iako je Starčević rekao da Rukavina nije „Austrijanac“, i time ublažio svoj prvi nastup, prihvatio je njegovu odluku da napusti klub: Gross, *Izvorno pravaštvo*, str. 808-809.

¹⁰⁸ *Hrvatsko pravo*, 22. 8. 1896., 241, Odisejada baruna Rukavine.

¹⁰⁹ Isto; v. i jedan satirični prikaz u istom listu od 29. 8. 1896., 247, Svadba u Brodu na Savi. Prilog *Hrvatskog prava*.

¹¹⁰ *Obzor*, 19. 8. 1896., 190, Nakon brodske slave.

¹¹¹ *Posavska Hrvatska*, 22. 8. 1896., 34, Da zaključimo.

se u Brodu saznalo da će doći i bar. Rukavina, razneli su nepozvani doušnici, da se njegovim dolaskom sprema politička demonstracija.“ Da se to tako ne protumači na samom slavlju, građanstvo i pjevači „uztezalo se odlikovati g. baruna onako kako je svak u srcu želio, samo da nebi time škodilo se slavlju, a i našem ‘Davoru’ nad kojim kao da bdije budno oko pouzdanikah g. grofa Hedervara“. Ipak su na banketu probili osjećaji umjetno napravljene brane.¹¹² Glasilo brodskih pravaša naročito ističe odsutnost bana Khuen-Héderváryja sa svečanosti, kojega najčešće titulira „grof Hedervari“. „Okolnost da o grofu Hedervaru nemamo ni spomena dapače ni kod zabijanja čavličah, mada je i on član utemeljitelj ‘Davora’, ima se pripisati samome grofu.“ Odbor je i njega pozvao kao i sve druge članove utemeljitelje i začasne članove, „ali Njeg. Preuzvišenost nije se udostojala išta odgovoriti na ovaj poziv, niti si je, kao drugi koji nemogoše lično doći, imenovao zastupnika. Tim povodom ostao je i čavao, opredeljen za Njeg. Preuzvišenost, neuporabljen“.¹¹³

Na proslavu u Brod nije došao nitko niti iz *Narodnih novina*, glasila Khuenove Narodne stranke. Kad su neki čitatelji tih novina pitali urednika Miloša Zeca zašto nije o tome događaju uopće pisano u *Narodnim novinama*, on je objasnio razlog ovako: „U tom povodu moramo svima, koji se za to zanimaju, odgovoriti, da nijesmo mogli izviestiti o svetčanosti, o kojoj izravno od društva nijesmo niti obaviješteni, niti smo na nju pozvani.“ Kao što znamo, odlučeno je bilo na jednoj od sjednica Odbora „Davora“ da se pošalje svim dnevnim novinama u Hrvatskoj molba da uvrste obavijest o proslavi u Brodu. Je li uredništvo *Narodnih novina* također dobilo tu molbu, teško je reći. Možda iz političkih razloga nije. Nema spomena na sjednicama Odbora „Davora“ kojim novinama je poslana obavijest. No, ne treba isključiti mogućnost da je uredništvo Khuenovog glasila dobilo poziv kao i drugi, a da se nije iz političkih razloga odazvalo. Urednik Zec je prebacio odgovornost na „Davorov“ odbor. „Je li to hotimično učinjeno da od uprave ‘Davora’ nijesmo primili ni obične objave ni poziva, ili nije, mi neznamo; ali će nam svatko odobriti, da nemožemo slati izvjestitelja onamo, kamo nas nezovu, gdje dakle na naše prisuće i na naš izvještaj nereflektiraju. Zašto pak ‘Davor’ nije mario za izvještaj o svojoj svetčanosti u ‘Nar. Novinama’ njegov odbor valjda zna, a mi nemarimo iztraživati.“¹¹⁴

U Brodu se trebala održati i skupština Hrvatskoga pjevačkog saveza, koja je bila najavljena i čiji je dnevni red bio objavljen u raznim glasilima, pa tako

¹¹² Isto, Odličan gost.

¹¹³ Isto, Sa „Davorove“ slave. Treba istaknuti da je Vlada dala za proslavu 300 for. od „biljegovne namire“. Uz to je dopustila i organiziranje tombole za prikupljanje sredstava za posvetu. Gradsko poglavarstvo doznačilo je pomoć za posvetu 1300 for, a Dobrovoljno vatrogasno društvo u Brodu 200 for: usp. Bunčić, „Hrvatsko pjevačko društvo Davor“, str. 50.

¹¹⁴ *Narodne novine*, 21. 8. 1896., 191, Svetčanost „Davora“ u Brodu.

i u *Posavskoj Hrvatskoj*. Između ostalih točaka dnevnoga reda, bila je predviđena i publikacija novih pravila; zajedničke pjesme koje bi trebala pjevati sva društva, prijedlog da se pristupi „jugoslavenskom pjevačkom savezu“, prijedlog o izdavanju glazbenog časopisa, ustrojstvo zaklade za podupiranje siromašnijih zborovođa hrvatskih pjevačkih društava, kao i skladatelja i glazbenika, prijedlog o narodnoj himni, prijedlog o pravilima i razno.¹¹⁵ No, najavljena skupština nije održana, jer nije bilo predsjednika Saveza. *Posavska Hrvatska* to objašnjava ovako: „Veli se da je tome kriva službena njeka brzajavka iz Požege, koja da je bila u savezu sa razvikanim demonstracijama, koje da se je htjelo osujetiti intervencijom g. Arnolda.“¹¹⁶ Što je pravi razlog da predsjednik Hrvatskoga pjevačkog saveza Arnold nije došao u Brod (poslao je brzajavnu čestitku), ne znamo. Uglavnom, zbog njegove odsutnosti davno ranije predviđena skupština Saveza u Brodu nije održana.

Polemike su trajale i dugo poslije proslave. U *Hrvatskom pravu* nepoznati „Brodjanin srdcem“ čudi se Kerdićevoj kritici *Obzora* što je slavlje u Brodu prikazao „obzoraškim“. „Ciela brodska slava bila je obzoraška“, ponavlja „Brodjanin srcem“. Biskup Strossmayer je tražio jamstvo da posveta zastave ne će biti iskorištena za političku manifestaciju u korist Stranke prava. *Hrvatsko pravo* ističe da je par dana prije posvete biskup odlučio ne doći u Brod. No, dr. Vatroslav Brlić „brže bolje odjuri u Djakovo“ i izmoli da biskup ipak dođe, jamčeći da manifestacija ne će biti iskorištena u političke svrhe. Kod serenade Strossmayeru predsjednik „Davora“ govorio je tako da je „sav Brod bez razlike bio tog mnienja, da se je dr. Brlić ponašao ne kao pravaš, već kao obzoraški general. Svi su sudili da ni pokojni mu štric dr. Ignjat – obzoraš – ne bi mogao tako u hiperbolah slaviti biskupa“. Što je prema navodima autora članka u *Hrvatskom pravu* rekao tada dr. Vatroslav Brlić, prvak Stranke prava u Brodu? „Iz ustiju toga gospodina čusmo da je Strossmayer onaj čovjek, koji je spasio hrvatsko ime. Nadalje čusmo da je Strossmayer Mesia za narod hrvatski itd. Slavio je biskupa kao čovjeka bez kojega danas ne bi bilo ni Hrvata a ni Hrvatske.“ Autor kaže kako su svi osuđivali dr.Brlića. „Medju ovim svima dakako je i g. Milan Kerdić.“ Kao argument „Brodjanin srdcem“ ističe da Kerdić niti jednom riječju ne spominje ništa iz govora koji je Brlić držao biskupu. Kerdić ne spominje ništa iz toga govora, ali govor kojim je pozdravljena kuma donosi gotovo doslovce. „Brodjanin srdcem“ uvjerava da je šutnja *Posavske Hrvatske* o govoru dr.Brlića „posljedica energičnog prosvjeda celog gradjanstva proti Brliću“, i uvjerava: „Gosp. Milan Kerdić u zadnje doba se protivi slozi s obzorašima te ih oštro odsudjuje. Grdeć obzoraše nama se sve čini, da misli na dr. Brlića, ili ako ne misli, ipak svaki čitaoc njegovog lista nehotice do tog zaključka doći mora.“ „Brodjanin srdcem“ drži da bi iz

¹¹⁵ *Posavska Hrvatska*, 14. 8. 1896., 33, K, „Davorovom“ slavlju.

¹¹⁶ *Posavska Hrvatska*, 22. 8. 1896., 34, Sa „Davorove“ slave.

svega toga što se događa na političkoj sceni oko susreta u Brodu, moglo biti koristiti samo „za onu stranku koja visoko i neoskvrnjeno diže stijeg Stranke prava. Brodjani će progledati da ih gosp. dr. Brlić vodi među obzoraše, a g. Milan Kerdić da ono radi što mu zapovijeda Fran Folnegović od kojega imade kauciju ‘Posavske Hrvatske’“. Mnogi koji su se dali zavesti da osude istup Eugena Kumičića kao brodske zastupnika u Hrvatskom saboru u raskolu Stranke prava,¹¹⁷ sada spoznaju istinu, i sada već „govore da bi najbolje bilo da brodski klub ostane neutralan, pa će doći prirodnim i naravnim putem na ono stanovište na kojem od početka razkola stoji Čista stranka prava. Brodjani razmišljaju o raskolu već i glasno govore kako gore opisah a to je znak da se bistri. Počekajmo koji časak, i pobjedila je istina!“¹¹⁸ Duže se čekalo na odgovor *Posavske Hrvatske*. Uredništvo je to objasnilo time što je Milan Kerdić, kao glavni urednik, bio bolestan. Odgovor je spremljen, članak „U obranu istine“, ali je morao zbog bolesti urednika pričekati „do budućeg broja“. U tom članku istaknuto je ponovno da je slavlje u Brodu bilo isključivo „slavlje hrvatske pjesme“, a ne pojedine osobe. Biskup je odlučio ne doći na posvetu zastave kad je čuo da će doći barun Rukavina, prvak domovinaša, jer se proširila vijest da će „Davorova“ slava biti „stekliška demonstracija“. Dr. Brlić je otišao u Đakovo da uvjeri biskupa da su to lažne glasine i da se ne će proslava pretvoriti u političku manifestaciju. I autor članka „Na obranu istine“ priznaje da je Brlić bio kod programa i govora pred biskupom „uzrujan“, kaže da njegov govor Kerdić nije ni čuo, ali je zanimljivo da se ni u ovom članku ne prepričava što je Brlić uistinu rekao u pozdravnom govoru biskupu Strossmayeru. Zabrinutosti je bilo mjesta. Biskup je rekao da će doći vlakom. Ali je ipak odlučio doći svojom kočijom. Kad je vlak došao na kolodvor, i kad se vidjelo da biskupa nema, jasno da je to moralo uznemiriti predsjednika „Davora“. Autor članka „Na obranu istine“ nije ipak niti nakon više od mjesec dana kako je proslava završila odogovorio na bitno: što je rekao dr. Brlić u govoru na serenadi biskupu.¹¹⁹

Važan „susret na margini“: stvaranje Koalirane opozicije

Ovo rječkanje *Obzora* i *Posavske Hrvatske*, u koje se uključilo i *Hrvatsko pravo*, glasilo Čiste stranke prava, bilo je samo na površini važnoga događaja koji se dogodio upravo 16. kolovoza 1896., susreta biskupa Strossmayera i

¹¹⁷ O stavu brodskega kluba Stranke prava prema raskolu u stranci u listopadu 1895., u kojem je brodski zastupnik u Hrvatskom saboru Eugen Kumičić bio uz Starčevića i Franka, i uz Franka ostao do smrti, v. Mato Artuković, „Stranka prava u političkom životu Broda krajem 19. stoljeća, *Zbornik HISB*, Slavonski Brod, 1982., str. 10-12.

¹¹⁸ *Hrvatsko pravo*, 5. 9. 1896., 253, Naši dopisi. Brod na Savi, 3. rujna.

¹¹⁹ *Posavska Hrvatska*, 19. 9. 1896., 38, Na obranu istine.

predsjednika Kluba Stranke prava, baruna Rukavine.¹²⁰ Ovaj susret pripremljen je ranije. To pokazuju i dva pisma Franka Potočnjaka, jednog od prvaka Stranke prava, Vatroslavu Brliću, prijatelju sa studija u Beču. Pisma su pisana 6. kolovoza 1896. i 12. kolovoza iste godine, i začetak su inicijative zbližavanja dviju hrvatskih opozicijskih stranaka: matice Stranke prava (domovinaša) i Neodvisne narodne stranke (obzoraša). U prvom pismu Potočnjak Brliću prepričava razgovor s dr. Matkom Laginjom i barunom Rukavinom. Razgovor se ticao izbora koji su se trebali održati sredinom 1897. „Složili smo se svi u tom da bi bilo dobro saznati i izviditi, kako o tom svemu sudi biskup Strossmayer, te kani li on u tom pogledu što učiniti. Poimence bili se dalo s njim što o čestitom modalitetu ustanoviti.“ Potočnjak u pismu nastavlja: „Barun je spreman da biskupa o tome razgovori, nu moralo bi se tako udesiti, da bi njihov sastanak ko slučajno došao.“¹²¹ Svima se učinilo da je kao naručena došla posveta zastave Hrvatskoga pjevačkog društva „Davor“ u Brodu. „Ako je dakle istina i to zaufana, da će biskup doći k Vama na posvetu zastave, onda bi bilo dobro, da barun tamo dodje. Nu on neće bez poziva da ide, pa bi onda dobro bilo, da bi ga Ti kano predsjednik društva pozvao, uz izričnu naznaku, da će i biskup tamo za sigurno biti. I onda bi trebalo, da se mudro napravi sгода ili prilika njihovu sastanku, a dalnje – možeš si i sam misliti.“¹²²

U drugom pismu Potočnjak ponavlja da „posjet presv. Gosp. Baruna ne ima nikakove druge svrhe, van jedinu tu, da naš g. predsjednik dođe do sgrade, te se može približiti preuzv. gosp. biskupu i s njim probesjediti o stanju naše domovine, kano i eventualno se porazgovoriti o načinu koji bi bio najsgodniji, da se olakša tužno i nesusno stanje, u kojem nam domovina čami“.¹²³ Dalje ističe da se njima čini da biskup „i radi svoga dostojanstva i svojim bistrim umom i pogledom stoji izvan stranaka, ili bolje rekuć nad strankama“. Kako oni nemaju načina „kojim bismo mogli izravno saznati izvjestno sud preuzv. gosp. biskupa, kako ni misli o tom, kojim bi načinom moguće bilo udariti za sigurnim uspjehom“, zaključili su da se mora iskoristiti proslava u Brodu da se približe Strossmayeru. Iako drže da je Strossmayer nad strankama,

¹²⁰ U hrvatskoj historiografiji ovom događaju nije pridavana gotovo nikakva pozornost. O njemu samo usputno piše, i to pogrešno, Josip Horvat, da je do stvaranja Koalirane opozicije za izbore 1897. došlo zaslugom *Obzora* „(u kojemu već gostuju ‘mladi’)“. J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, 1, Zagreb, 1990., str. 241. Ovaj podatak preuzeo je S. Matković, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, Zagreb, 2001., str. 80. Više je o tome pisao Mato Artuković, „Stranka prava u političkom životu Broda“, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje* 19/1, Slavonski Brod, 1982., str. 12-13; isti, „Dva pisma Franka Potočnjaka Vatroslavu Brliću“, *Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje* 20, Slavonski Brod, 1983., str. 263-266.

¹²¹ Artuković, „Dva pisma Franka Potočnjaka Vatroslavu Brliću“, str. 264.

¹²² Isto, str. 265.

¹²³ Isto.

znaju da on može odlučno utjecati „na gospodu, koja se kupe oko zastave, na koju su per nefas napisali ime Nj. Preuzvišenosti kano faktičkoga njihova vođe“. ¹²⁴ Među njima vide mnoge koji imaju i volje i sposobnosti i mara da koriste domovini, „a kako razcjepkanost nigda nikomu i ničemu koristila nije, a sloga dobrih u dobru podigla je i neznatne stvari do odlučne visine, umolili smo presv. našega gosp. predsjednika, da se u tom pogledu obrati Nj. Preuzvišenosti, a u tu svrhu da se uputi u Brod, gdje je zemljište neutralno i neće neprijateljima domovine tako u oči udariti“. ¹²⁵ Potočnjak ističe da ima puno dodirnih točaka u objema strankama, da razne osobe (ističe akcije uglednoga dr. A. Bresztyenszkoga) s objiju strana nastoje „kako da se sile narodne ne troše uzalud, već da se u uspjeh obrate“. „Timi idejama vođeni naši ljudi, zamolili su predsjednika g. baruna Rukavinu, da u tom smieru uzradi, a on se je tomu i odazvao.“ Odatle posjet g. baruna u Brod. Dodaje da nikome nije do površnih političkih demonstracija. „Misija našega predsjednika imade daleko veću svrhu, ona ide samo za tim, da se po njegovom radu približimo velikom biskupu, koji jednom rieči može narodu koristiti toliko, koliko mi moramo – i jedni i drugi – godine i godine izrađivati.“ Uvjeren je da taj susret i razgovor biskupa Strossmayera i baruna Rukavine može uroditi dobrim plodom: „Mi držimo da dodje li do razgovora između preuzv. gosp. biskupa i presv. gosp. baruna, biti će u tom zametak velikim – po narod naš svakako korisnim posljedom.“ ¹²⁶

Kao što je rečeno, vijest o dolasku baruna Rukavine, čelnog čovjeka domovinaša, u jednom trenutku dala je povoda biskupu Strossmayeru da razmišlja o tome da odustane od svoga dolaska u Brod. Tražio je jamstva da se proslava ne će pretvoriti u demonstraciju u korist Stranke prava. Dr. Vatroslav Brlić je morao ići u Đakovo i dati ta jamstva. Je li stari biskup slučajno odustao od odluke da dođe u Brod vlakom, kako je bilo najavljeno, ili je priredio iznenađenje svojim domaćinima pa došao kočijom, da se osigura da ne bude i sam iznenađen? Vidjeli smo da se on našao s barunom Rukavinom i da se od toga susreta puno očekivalo. *Posavska Hrvatska* ističe da je biskup rezervirao neko vrijeme za prijem posjeta. Prvi je bio „onaj našega baruna Rukavine, koji je radostno upotriebio ovu zgodu, da obnovi od još pred 38 godinah učinjeno poznanstvo, što je biskupa vanredno razveselilo“. Ovaj susret predsjednika središnjeg odbora Stranke prava u Zagrebu s biskupom dao je povoda za razne interpretacije o zbližavanju oporbe. Glasilo brodskih pravaša je pisalo da barun Rukavina nije došao u Brod s nekom političkom misijom, niti je za takve razgovore bilo vremena. No, autor (Milan Kerdić) ističe: „Nu svaki pravi Hrvat veseliti će se, da ovaki muževi u ovo doba obnavljaju staro poznanstvo,

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Isto, str. 265-266.

¹²⁶ Isto, str. 266.

k tomu onako srdačno, koje može uroditi samo dobrim plodom po svetu stvar hrvatsva.“¹²⁷

O čemu su zapravo razgovarali biskup Strossmayer i barun Rukavina, ne znamo. No, nema sumnje da je ubrzo stvorena Koalirana opozicija, koja je izašla na saborske izbore 1897., a zatim i 1901., plod ovoga susreta u Brodu. U siječnju 1903. izvršena je fuzija domovinaša i obzoraša u Hrvatsku stranku prava na temelju programa iz 1894. Godine 1905. ova stranka postaje temeljna hrvatska stranka u Hrvatsko-srpskoj koaliciji. Koalirana opozicija 1896/1897. jedan je od posljednjih političkih uspjeha staroga biskupa. Stvaranje Koalirane opozicije u zaslugu mu je upisao i barun Rukavina. U Rogatcu, gdje je biskup bio na odmoru, on je 21. srpnja 1897. doveo odaslanstvo od sto Zagoraca. Oslovio je biskupa s „dični pastiru hrvatskoga naroda“. Istaknuo je da ovo odaslanstvo k njemu dovode dva gesla, biskupovo „sve za vjeru i za dom“ i ono Stranke prava „Bog i Hrvati“. Ta dva gesla „jedno drugo dopunjuju“. U ime poslanstva zahvaljuje biskupu za sva djela „s kojim si obasuo mili nam hrvatski narod“. „U prvom redu takodjer je i *Tvoje djelo da su se sinovi hrvatskoga naroda sjedinili evo ove godine na zajednički rad za milu nam domovinu*“, istaknula je *Posavska Hrvatska* ove barunove riječi.¹²⁸

Epilog

Prva sjednica Odbora „Davora“ nakon proslave posvete zastave i 25. obljetnice postojanja društva bila je 19. listopada 1896. Dotiskana su nova pravila i podijeljena članovima Odbora. Predsjednik je predložio da se Vilharu i Harambašiću pismom izrazi priznanje i da im se dadne primjeren dar. Zaključeno je na sjednici da se Vilharu dade 5 carskih dukata u zlatu, a Harambašiću, prema njegovoj želji, da se njegovoj zaručnici, prigodom vjenčanja, kupi vjenčani dar.¹²⁹ Na sjednici 24. studenog 1896. blagajnik je izvijestio da je sestra Nikomedija iz đakovačkoga samostana predložila račun od 80 forinti za popravljavanje zastave. Ujedno je poslala „sa stare zastave skinuti grb s krunom“. Odbor je primio na znanje račun sestre Nikomedije, a što se grba i krune tiče, odlučilo se pričekati i odlučiti hoće li ga prodati ili zadržati za društvo.¹³⁰ Na glavnoj skupštini, koja je održana 14. siječnja 1897., prihvaćeno je izvješće tajnika Marca. Na žalost, ono nije sačuvano, iako bi bilo zanimljivo vidjeti

¹²⁷ *Posavska Hrvatska*, 22. 8. 1896., 34, „Davorova“ slava.

¹²⁸ *Posavska Hrvatska*, 24.7.1897.,30, Najnovije.

¹²⁹ Zapisnici sjednice od 19.10.1896.; v. i Bunčić, „Hrvatsko pjevačko društvo Davor“, str. 52. Na ovoj sjednici ne spominje se doprinos Huge Badalića. Očito da on nije napisao svečanu himnu koju je Odbor molio. Neka pjesma uz proslavu „Davora“, čiji je Badalić autor, ne spominje se niti u *Posavskoj Hrvatskoj*.

¹³⁰ Zapisnici sjednice od 24.11.1896.

kako se u samom „Davoru“ ocjenjivao veliki događaj iz kolovoza 1896. Na skupštini je izabran novi predsjednik, dr. Dobroslav Brlić, za potpredsjednika Zefir Marac, za tajnika Angelo D'Eliza, a za blagajnika Antun Markotić.¹³¹ Na toj je sjednici, na prijedlog Franje Baumeistera, za počasnoga člana „Davora“ izabran dr. Vatroslav Brlić „radi velikih zasluga oko posvete zastave“. Sljedeća sjednica održana je 15. veljače 1897. Pod točkom 3 dnevnog reda čitamo: „Predsjednik predlaže da u vječnu uzpomenu na posvetu zastave društva Davora, grb Kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, a koji je bio na zastavi, koja je posvećena, a koji se je morao usled naloga visoke kr. zemaljske vlade sa zastave skinuti, ostavlja se kumi kao amanet i uspomena u obitelji Brličevoj na vječnu uzpomenu.“ Predloženo je također da se zastava popravi i pohrani kod predsjednika, te da se ne smije nositi osim kod svečanosti.¹³² Četrdeset godina poslije pisala je Ivana Brlić dekanu Šarčeviću, odgovarajući na jednu molbu uglednih Brođana: „Prečasni gospodine! Dr. Prebeg izručio mi je Vašu i g. Pracny-a želju da ja društvu ‘Davoru’ poklonim hrvatski grb, izrezan iz zastave ‘Davorove’, kojoj sam prije 40 g. kumovala. Taj grb trebao bi, ako sam dobro razumjela, biti umetnut u novu zastavu ‘Davorovu’. Medjutim Vas, prečasni gospodine, sigurno nije nitko upozorio da taj hrvatski grb ima na sebi magjarsku krunu Sv. Stjepana. Izključeno je dakle da se umetne u novu zastavu ‘Davora’. Kao historijski dokument pako taj naš grb pod magjarskom krunom ne služi na diku hrvatskoj povjesti.“ Ivana izražava svoju spremnost pomoći u svakoj stvari „koja je kadra dići ugled i procvat hrvatske ideje“, no smatra da je najbolje da „taj tužni dokumenat ostane u mojoj zbirci, kuda je na izričitu molbi i želju tadašnjeg odbora dospio, kako se u pismu kaže ‘na vječna vremena’“.¹³³

Zaključak

Proslava posvete zastave i 25. obljetnice rada Hrvatskoga pjevačkog društva „Davor“ 15. i 16. kolovoza 1896. u Brodu bila je važan događaj i na lokalnoj, ali i na nacionalnoj razini. Posvetu zastave obavio je biskup Strosmayer, koji je samom svojom pristunošću izrazio priznanje „Davoru“ i Brodu kao gradu. Za proslavu se počelo pripremati još tijekom 1893. No, tek dva mjeseca pred proslavu riješeni su ključni problemi: potvrda pravila, koja su se zagubila u kancelarijama Banskih dvora, i izgled zastave, odnosno zabrana grba na zastavi, koji je u pravilima nazvan „grb hrvatske kraljevine“.

¹³¹ Ostali članovi Odoobra bili su Ivan Palen, Pero Filipović, Stjepan Benčević, Ivan Kaparović, Martin pl. Kirchmayer i T. Hrženjak. Za revizore izabrani su Franjo Baumeister i Šandor Lorsch, a za barjaktere Antun Muravić, Karlo Deanović i Rafael Merkadić.

¹³² Zapisnici sjednice 15.2.1897.; v. i Bunčić, „Hrvatsko pjevačko društvo Davor“, str. 53.

¹³³ AOB, k. 81, sv. 12, Pismo Ivane Brlić Mažuranić dekanu Šarčeviću, Brodski vinogradi, 29. IX. 1936.

U cjelini gledajući, ovu proslavu možemo ubrojati u one kulturne i nacionalno-političke događaje koji nam svjedoče o razini nacionalne svijesti hrvatskoga naroda na brodskom području. Uloga „Davora“, kao i svih hrvatskih pjevačkih društava uopće, bila je od izuzetne važnosti. „Davorov“ doprinos tom procesu, kako na brodskom području Slavonije, tako i u jačanju nacionalne svijesti hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini, izuzetno je važan. Khuenova politička misao kojom je svodio hrvatsko ime samo na geografski pojam, ističući „slavonstvo“ i „dalmatinstvo“ kao pojmove ovom ravnopravne, u ovakvim događajima kao što je posveta „Davorove“ zastave doživjela je neuspjeh. I velikosrpska ideja srpskih stranaka u Hrvatskoj, koje pojam „Hrvatska“ nisu priznavale kao integrativni, nego su naglašavale regionalizme (Slavonija, Srijem, Zagorje, Hrvatska, Lika, Kordun, Banija, Dalmacija, Bosna i Hercegovina) u ovakvim događanjima našla je snažan otpor.

Posavska Hrvatska, kao najvažniji izvor za problem koji smo istraživali, svjedoči da je proslava obljetnice i posvete zastave digla na noge cijeli grad, da su na trenutak zaboravljeni i hrvatsko-srpski nesporazumi. Doprinos Židova u ovom slavlju bio je znatan, i još se više učvrstio tradicionalno dobar odnos Hrvata i Židova u Brodu. Desetljeće kasnije upravo će Židovi biti važan stup Frankove Čiste stranke prava u „kuli frankovačkoj“, kako su politički protivnici zvali Brod. Dva su događaja napose važna, a vezana su za proslavu u Brodu sredinom kolovoza 1896. Na toj proslavi se prvi put pjevala „Liepa naša“ jedinstveno, po naputku Hrvatskoga pjevačkog saveza, u obradi Nikole pl. Fallera, zborovođe HPD „Kolo“ iz Zagreba. Drugi važan događaj političke je naravi. Na inicijativu domovinaša, u Brodu su se susreli za vrijeme proslave biskup Strossmayer i Juraj barun Rukavina, predsjednik Kluba zastupnika Stranke prava (domovinaša). Na tom sastanku dogovoreno je stvaranje „Koalirane opozicije“ obzoraša i domovinaša, koja je izašla na izbore 1897. To je bio posljednji politički čin biskupa Strossmayera. Unatoč porazu na izborima, ta je Koalirana oporba preživjela i u siječnju 1903. fuzionirala se u Hrvatsku stranku prava. Ova stranka bila je jedan od bitnih stupova Hrvatsko-srpske koalicije kada je ona stvorena u prosincu 1905.

Slikovni prilozi

Slika 1. Djeveruše „Davora“ 1896.

Prvi red - sjede s lijeva: Cirila Bobinac, Jozefina Mađarević, Ida Filipović – ud. Klobučar, Marija Latković.

Drugi red: Katica Vražić, kuma Ivana Brlić, Vera Miler.

Treći red: Helena Damjančević, Ljubica Ulrich, Jozefina Kosić, Angelina Ferić.

(Arhiv obitelji Brlić, k. 118, sv. 6. Popis osoba na slici napravila Zdenka Benčević).

Slika 2. Hrvatsko pjevačko društvo „Davor“ prigodom posvete zastave 1896.

Sjede na podu: krojač Nunković, Aleksander Band (medicinar, Židov), Gašo Kaparović (zvonar), Oto Krčmar (zborovođa), Naco Wachtler, nepoznati trgovački pomoćnik.

Polusjedeći: Mariška Jančiković ud. Priseker, Mima Matić, Marija Filipović ud. Radan, Sofija Ekl ud. Vugert, Marija Kunz, Ljuba Jančiković ud. Pascher, Marija Lang (učiteljica), Agata Selinger (Židovka), Lujo Stančić, nepoznati trgovački pomoćnik.

Sjedeći: Ljubica Filipović ud. Ferić, Baumeister (utopila se), Matilda Bacher, Helena Makovica ud. Kovačić, Gizela Stano ud. Stančić, Anka Zdjelarević, Dr. Vatroslav Brlić (predsjednik Društva), Bacher, Filipović, Vilka Schneider (učiteljica), Reza Mađarević, Gabriela Mađarević, Reza Deanović.

Stoje u prvom redu: Stajdohar (šuster), Vugert (trgovac), Mila Kras, Katica Galović ud. Derivo, Lenka Jelašić, Stjepan Benčević (Ćupo), Mariana Jelašić, Pero Bogdešić (tajnik Društva), Ljubica Cviić ud. Berković, Zefir Marac, Tona Muravić (barjaktar), Fana Matić, Helena Ferić ud. Marac, Ljubica Maričević ud. D'Elia, Katica Mallin (učiteljica), Katinka Deanović ud. Lončar, Justa Kettig ud. Tuna Markotić, jedan šloser, Ivša Deanović (Fildušak).

Stojeći drugi red: nepoznat, Jozo Filipović, nepoznat, nepoznat, Adolf Kisić (trgovac), Gjuro Palčić (gostioničar), Šandor Lorsch, Josip Arić (gradski činovnik), Marijan Damjančević (gruntovničar), Tomica Jelašić, Mato Fišer (Bačo, krojač), Pero Filipović (trgovac), Tuna Markotić (trgovac), Kaparović (sudac).

*Posljednji red: nepoznat, Vale Deanović, Flora Krušac, Faba Gorupić (Caba, šuster).
(Arhiv obitelji Brlić, k. 118, sv. 6. Popis osoba na slici napravila Zdenka Benčević)*

Hrvatsko pjevačko društvo »Davor« u Brodu n. S.

1896
RAZPORED

prijodom posvete zastave i proslave dvadesetpetogodišnjice svoĝa obstanĝa.

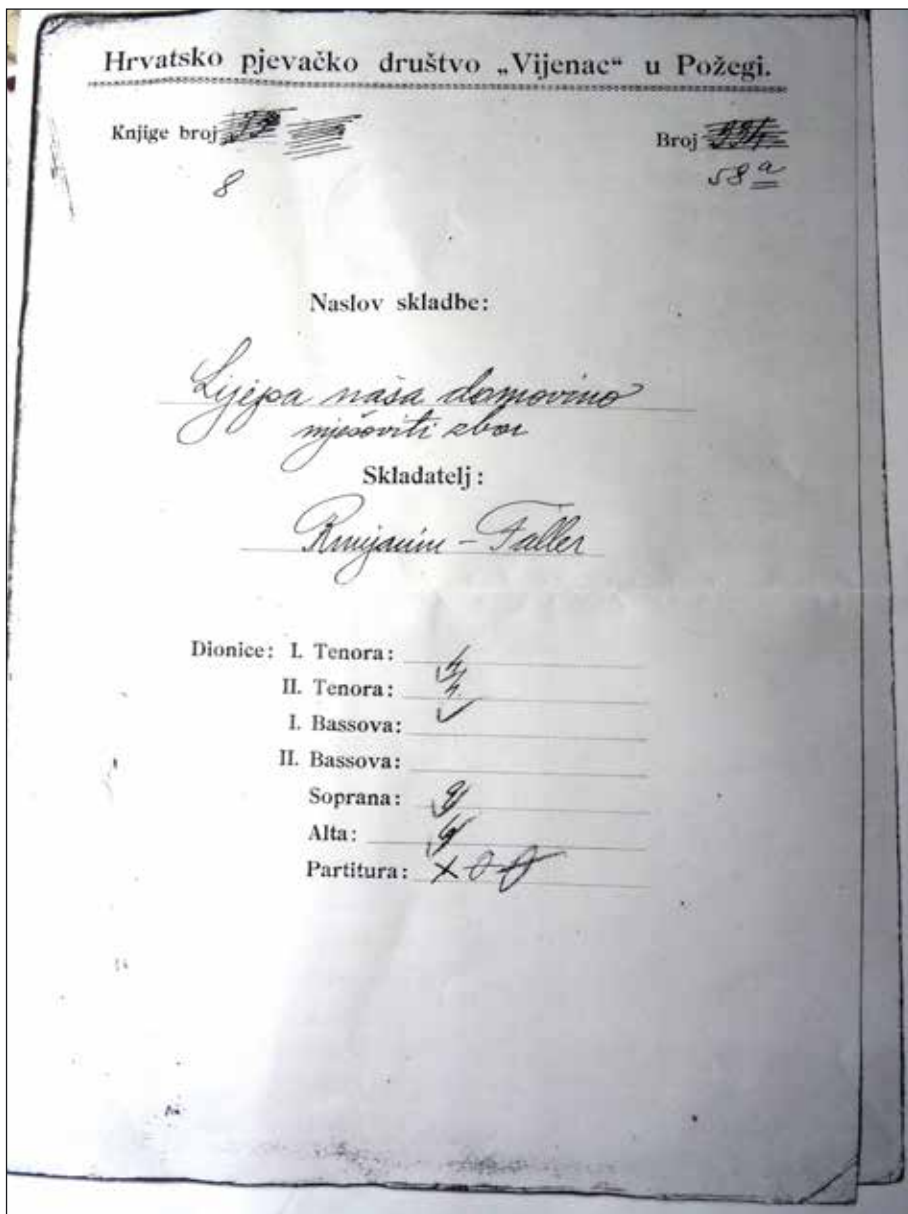
<p style="text-align: center;">A.)</p> <p style="text-align: center;">Kod serenade dne 18. kolovoza preuvišenom gosp. J. J. Strossmayera.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zajc pl. I.: „Glasna jasna“, pjeva »Davor«. 2. „Pozdrav“ 3. Novak: „Hrvatskoj“ pjeva hrv. pjev. društvo »Kolo«. <p style="text-align: center;">Visokoroĝjenoj g. Ivani Brlić kumi zastave</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Vilhar Fr. S.: „Koraćnica Davora“ pjeva »Davor«. 5. „Pozdrav“. 6. Eisenhut G.: „Krasnom spolu i ljubavi“ pjeva »Davor«. 	<p style="text-align: center;">B.)</p> <p style="text-align: center;">Dne 16. kolovoza u crkvi.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. V. Heller: Latinska misa, uz pratnju orchestra, pjeva mješoviti sbor »Davora«. <p style="text-align: center;">Kod posvete.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Zajc pl. I.: „Slavni stijeĝ“, pjeva muški sb. »Davora«. 3. „Oće naš“ pjeva hrv. pjev. društvo »Kolo«. 4. „Gospodinov je dan“, pjeva hrv. pjevačko društvo »Kolo«.
--	---

C.) Svećani matinée

1. Pozdrav predsjednika.
2. **Faller N.** (Runjanin): „Lipa naša domovina“, pjevaju hrv. pjevačka društva: »Kolo« iz Zagreba, »Preradović« iz Djakova, »Slavulj« iz Petrinje, »Vijenac« iz Požege, »Dunav« iz Vukovara, »Merkur« iz Zagreba, »Nada« iz Mitrovice, »Lipa« iz Osieka, »Dvojnice« iz Belovara i »Davor«.
3. **Zajc pl. I.**: „Diĝi se iz sna“, pjeva hrv. pjevačko društvo »Davor«.
4. **Haydrich**: „Jadransko more“, pjeva hrv. pj. društvo »Slavulj« iz Petrinje.
5. **Eisenhut G.**: „Putnik“, pjeva hrv. pjev. društvo »Kolo« iz Zagreba.
6. **Trišler**: „Oj pjevaj“, pjeva hrv. pjev. društvo »Preradović« iz Djakova.
7. **Smetana** (Bedřil): „Višehrad“, symfonijska pjesan iz povorke „Moja otadžbina“, izvadjâ vojnička glasba 29. pukovnije bar. Loudona.
8. **Razlag**: „Sirotâ“, sa basso-solom g. Lesića, pjeva hrv. pjev. društvo »Merkur« iz Zagreba.
9. **Pokorny**: „Lackovića koraćnica“, pjevaju hrv. pjev. društva »Lipa« iz Osjeka i »Dunav« iz Vukovara uz pratnju orchestra.
10. **Jenko**: „Slavonska hymna“, pjeva hrv. pjev. društvo iz Mitrovice.
11. **Slagar J.**: „Na osvjetku“, pjeva hrv. pjev. društvo »Lipa« iz Osieka.
12. **Bazin**: „Križari na moru“, pjeva mješoviti sbor »Davora«.
13. **Zajc pl. I.**: „Hrvatska hymna“ (Rudi zora) pjevaju »Kolo« iz Zagreba »Slavulj« iz Petrinje, »Preradović« iz Djakova, »Vijenac« iz Požege, »Dunav« iz Vukovara, »Merkur« iz Zagreba, »Nada« iz Mitrovice, »Lipa« iz Osieka, »Dvojnice« iz Belovara i »Davor«.
14. **Zajc pl. I.**: „More“ uz pratnju podpuno vojničke glasbe pukovnije bar. Loudona br. 29. pjevaju: »Kolo« iz Zagreba, »Slavulj« iz Petrinje, »Preradović« iz Djakova, »Vijenac« iz Požege, »Dunav« iz Vukovara, »Merkur« iz Zagreba, »Nada« iz Mitrovice, »Dvojnice« iz Belovara i »Davor«.

TRADE MARK SCHULMAN, BRNO & C.

Slika 3. Program posvete zastave i proslave 25. godišnjice „Davora“ (AOB, k. 119, sv. 1)

Slika 4.1 i 4.2. „Liepa naša domovino“, hrvatska himna, obrada Nikola pl. Faller, prvi put izvedena na proslavi posvete Davorove zastave u kolovozu 1896. (DASB, Odjel u Požegi, Hrvatsko pjevačko društvo „Vijenac“)

ARHIV
POZEGA

Isdanje hrv. pjev. saveza

57a

"Ljepa naša domovina"

Lagano Spjevao A. Mihanović polag Rumjanina
udario N. Faller.

Ljepa naša domo-vi-na, Oj hrvatska, zemljo mi-la,
Teci Savo Dravo te-ci, nit-ti Du naj silu gu-bi.

stare slave djedo-vi-na, daj ó Bo-že čast na-bila!
kud li sumiš svjetu re-ci, da svoj narod, Hrvat ljubi!

Mila kano si nam slavna, mila si nam ti je-di-na,
Dok mu njive sunce gri-je, dok mu krašće bura vi-je.

ff. Veličanstveno
mila kuda si nam ravna, mila ku-da si planina!
dok mu tielo grob sakri-je, dok mu ži-vo srce bi-je!

Slika 5. Koračnica kumi zastave Ivani Brlić Mažuranić (korice). Komponirao Vinkof Heller, kapelnik 29. pukovnije u Brodu na Savi (Arhiv obitelji Brlić, k. 118, sv. 6.)

Slike 6.1 – 6.7. Koračnica kumi zastave Ivani Brlić Mažuranić – naslovna stranica (Arhiv obitelji Brlić, k. 118, sv. 6.)
Slijede stranice 3.-8. u Koračnici.

The image displays a page of a musical score, oriented vertically. At the top, the word "Kvartet" is written in a decorative, cursive font. The score is arranged in two columns of staves. The left column contains the vocal parts, with lyrics written below the notes. The right column contains the piano accompaniment, including a grand staff with treble and bass clefs. The music is written in a traditional notation style with various notes, rests, and dynamic markings. In the bottom left corner, there is a small logo of a publisher, featuring a crown and the text "M. Artuković" and "14. tisk." below it.

This image shows a page of musical notation, likely a score for a piano piece. The notation is arranged in several systems, each consisting of multiple staves. The top system includes a treble clef and a key signature of one flat. The music features a variety of note values, including quarter, eighth, and sixteenth notes, as well as rests. There are several dynamic markings, such as *pp* (pianissimo) and *f* (forte), and some phrasing slurs. The notation is dense and detailed, with many notes and rests. The page is oriented vertically, with the music running from top to bottom.

Solo.

Handwritten musical score for a solo piece, consisting of ten systems of two staves each. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, beams, and dynamic markings like 'f' and 'p'. The handwriting is in black ink on aged paper. The word "Solo." is written at the top left of the first system. The score is oriented vertically on the page.

14. Izdaj.

The image displays a page of handwritten musical notation, likely a score for a multi-stemmed instrument such as a clavichord. The page is oriented vertically and contains 12 staves of music, arranged in two systems of six staves each. The notation is dense and includes various note values, rests, and dynamic markings. The manuscript is written in a historical style, with some characters that appear to be Cyrillic or a similar script, possibly indicating the text of the piece. The paper shows signs of age, with some discoloration and wear.

This image shows a page of musical notation for a choral piece. The score is arranged in two systems, each containing four staves. The top two staves in each system are vocal parts, likely for Soprano and Alto, while the bottom two are piano accompaniment. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings like 'p' (piano) and 'f' (forte). The lyrics are written in a script that appears to be Cyrillic, and are placed below the vocal staves. The paper shows signs of age, with some discoloration and wear at the edges.

This image shows a page of handwritten musical notation, likely a score for piano. The notation is arranged in several systems, each consisting of two staves (treble and bass clef). The music includes various note values, rests, and dynamic markings such as *pp*, *f*, and *ff*. There are also some markings that appear to be *rit.* and *tr.*. The handwriting is in black ink on aged paper. In the lower right corner, there is a circular library stamp with the text "K. KRALJIC" and "C. BRITIC" visible. The page is numbered 229 in the top right corner, and the journal information "scrinia slavonica 18 (2018), 175-233." is in the top left corner.

Slika 7. Josip Juraj Strossmayer počasni član Hrvatskoga pjevačkog društva „Davor“ (Arhiv HAZU 59.2.3.)

Slika 8. Grb na zastavi „Davora“, skinut po nalogu banske Vlade 1896.

Slika 9. *S proslave 35. godišnjice Davora 1906. godine. Zastava iz 1896. (AOB, k. 118, sv. 6.)*

Slika 10.1 i 10.2. Zastava HPD Davor – današnji izgled (MBP, snimio Damir Fajdetić)

Summary

THE CONSECRATION OF THE FLAG AND THE 25TH ANNIVERSARY OF THE DAVOR CROATIAN CHORAL SOCIETY IN 1896

A Contribution to the Cultural History of Brod

This paper discusses the consecration of the flag and the 25th anniversary of the Davor Croatian Choral Society of Brod na Savi. The relevance of the celebration went beyond the local level. This cultural event in Brod was attended by numerous Croatian choral societies and indicated the significance of the contributions of these societies to the strengthening of the national consciousness. On the recommendation of the Croatian Choral Association, at this celebration the Croatian national anthem was performed for the first time. The meeting of Bishop Strossmayer, who consecrated the flag and was the true leader of the Independent People's Party, known as the Obzoraši, and Baron Juraj Rukavina, the president of the political group Domovinaši, resulted in the forming of the Opposition Coalition established by these two parties for the elections in 1897. In 1903 this coalition merged into one party, the Croatian Party of Rights. This party was the main pillar of the Croat-Serb Coalition after its establishment in December 1905. The consecration of the flag and the 25th anniversary of the Davor Croatian Choral Society on August 15 and 16, 1896 in Brod was deemed an outstanding event on the local as well as on the national level. The consecration of the flag was performed by Bishop Strossmayer whose very presence was a recognition for "Davor" and the town of Brod. The preparations for the celebration started in 1893. However, not until two months before the celebration were crucial problems solved, such as the confirmation of regulations, which had gone missing in the offices of Banski dvori and the appearance of the flag, i.e. the prohibition of the coat of arms on the flag, which was stipulated in the regulations as the "coat of arms of the Croatian Kingdom".

All things considered, this celebration can be ranked among those cultural and national-political events that testify to the level of national consciousness of the Croatian people in the Brod area. The role of "Davor", as of all Croatian choral societies in general, was of great significance. The contribution of "Davor" to this process in the Brod area as well as the strengthening of national consciousness of the Croatian population in Bosnia and Herzegovina was extremely important. Khuen's political idea of reducing the Croatian name to just a geographical term and treating "slavonstvo" (Slavonian affiliation) and "dalmatinstvo" (Dalmatian affiliation) as equivalent to the Croatian name, was destined to fail at events such as the consecration of the Davor flag. The Greater-Serbian idea of the Serbian parties in Croatia, which did not acknowledge the term "Croatia" as an integrative term and rather made use of regionalisms (Slavonia, Syrmia, Zagorje, Croatia, Lika, Kordun, Banija, Dalmatia, Bosnia and Herzegovina), was also found unacceptable during such events.

Keywords: flag consecration, Croatian Choral Society (HPD) „Davor“, bishop Josip Juraj Strossmayer, baron Juraj Rukavina, Ivana Brlić Mažuranić, Opposition Coalition, Croatian anthem, national choral societies, strengthening of national consciousness

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt autora:

dr. sc. Mato Artuković

Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,

A. Starčevića 8, 35 000 Slavonski Brod

e-mail: artukovic.mato@gmail.com